

Doktor Moreau och jakten på den etiska figuren

Från misslyckat människoskapande till respektfulla relationer med Jacques Derrida, Donna Haraway och H. G. Wells

Sophie Helsing

Handledare: Claudia Lindén
Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande
Magisteruppsats 30 hp
Litteraturvetenskap | Vårterminen 2015

Abstract

“Doctor Moreau and The Hunt for The Ethical Figure. From unsuccessful man-making to respectful relations with Jacques Derrida, Donna Haraway and H. G. Wells”

In H. G. Wells' science fiction novel, *The Island of Doctor Moreau* (1896), a scientist on a remote island in the Pacific Ocean attempts to create humans from animals. Wells draws on Charles Darwin's theories on the origins of species and the descent of man to create a horror story in which the uniqueness of the human is called into question.

This study uses the novel to investigate the re-emergent interest in human-animal relations, within the natural sciences as well as the arts and humanities, in the past twenty years. In what is often termed “the Animal Turn,” theorists such as Jacques Derrida and Donna Haraway, who are at the centre of this study, have dedicated a significant amount of their work to the animal question and in particular to the ethics of inter-species relationships.

Furthermore this essay stages the interaction of fiction and theoretical discourse in an analysis that probes challenges inherent to the relations of humans to other species, such as the practice of eating meat, the killing of animals, and animal rights. Moreover, it considers how the figure of the animal has been used to define the human, as well as to dehumanize people in the justification of abuse and persecution. However, human-animal ethics also has positive connotations, discussed through the figures of positivity and possibility in play, sharing, contact and responsive responsibility.

Taking its inspiration from Karen Barad's method of *diffraction*, this study foregrounds new pattern-making while exploring how Derrida's and Haraway's strategies for formulating a new ethics are present in their use of tropes and figures.

Sammanfattning

Science fiction-romanen *The Island of Doctor Moreau* skrevs 1896 och handlar om hur en vetenskapsman på en avlägsen ö i Stilla havet försöker skapa människor av djur. Författaren H. G. Wells inspirerades av Darwins teorier om arternas uppkomst till att skriva en skräckberättelse där mänsklighetens unikhets sätts ur spel.

Den här studien använder Wells text i syfte att undersöka hur relationen mellan människor och andra arter har kommit att få ett nytt intresse inom en mängd olika vetenskapliga, praktiska och konstnärliga ämnen i slutet av 1900-talet och början av 2000-talet, något som har kommit att kallas ”The Animal Turn”. I centrum för studien återfinns teorier formulerade av filosofen Jacques Derrida och den feministiska vetenskapsteoretikern och biologen Donna Haraway. Båda två har ägnat stor del av sina respektive arbeten åt djurfrågan,

framför allt med enträget intresse för hur ett etiskt förhållande mellan arter kan se ut.

Studien låter romanen och de teoretiska texterna samverka i en analys som diskuterar utmaningar i människa-djur-relationer – som köttätande, dödande och rättigheter. Människan har till exempel använt sig av djuret för att definiera sig som människa, men också för att dehumanisera andra människor, och därmed kunnat utnyttja eller våldföra sig på dessa människor. Men människa-djur-etiken har också positiva aspekter: kontakt över språkgränser, att tillsammans utgöra världsmedborgare som alla består av och är beroende av varandra, att dela lek och arbete, att se och upptäcka den andre.

Med inspiration från Karen Barads användning av metoden *diffraction* vill den här uppsatsen utforska Derridas och Haraways strategier för att formulera en ny etik genom bruket av figurer och troper.

Innehållsförteckning

INLEDNING	5
SYFTE, METOD och DISPOSITION	6
Syfte	6
Metod	6
Disposition.....	8
TIDIGARE FORSKNING	9
H. G. WELLS OCH THE ISLAND OF DOCTOR MOREAU	13
Handlingen i romanen.....	14
BLICKEN	17
Ett optiskt experiment	17
Mellan Darwin och Freud.....	19
En människas självbiografi.....	20
Filosofen och katten	21
Prendicks misstag	23
Inför avgrunden	24
GRÄNSEN	25
The Man Who Had Nowhere To Go	25
Att skilja människorna från djuren.....	27
Språket	30
En humaniseringsprocess.....	32
Att prata om djur	33
Limitrophy.....	34
DERRIDAS GRÄNS	36
TRASSEL	39
Snärjd eller i gott sällskap?.....	39
Olidligt lidande	42
Kan de leka?	44
Moreau och smärtan	46
Subjekt och objekt i laboratoriet	48
Att jämföra lidande	49
<i>Are We Not Men?</i> – Om köttätande.....	53
Etisk röra vid matbordet.....	56
SVAR/ANSVAR	58
AVSLUTANDE DIFFRAKTION	62
LITTERATURLISTA	65

INLEDNING

I romanen *The Island of Doctor Moreau* försöker en vetenskapsman skapa människor av djur. Hur skapar man en människa? Av djur visar det sig. Genom den västerländska kulturens historia har människorna använt sig av djur för att skapa det mänskliga. Med hjälp av djur har det mänskliga subjektet definierats och berättigats herravälde. Sedan kom Darwin och saboterade ett kanske utmärkt fungerande projekt. Och nu, de senaste decennierna, har det uppstått ett allt större intresse för att utmana den mänskliga centralpositionen och en önskan om att hitta filosofiska alternativ till tänkande kring liv och värde.

The Island of Doctor Moreau handlar också om hur dåligt det går för Moreau att göra människor av djur. Det ena misslyckandet leder till det andra, och även om en operation först verkar lovande, blir aldrig resultatet beständigt. Vid en närmare titt på människoskapandet utanför fiktionen uppdragas också att inte ens alla människor genom historien har kvalat in som människor, eller subjekt med mänskliga rättigheter.

Élisabeth de Fontenay skriver i inledningen till sin bok *Without Offending Humans. A Critique of Animal Rights* att ordet *human* associeras både till att vara "människa" och att vara "god".¹ Om människan fått utgöra världens centrum, har etiken fått stå för kärnan i mänskligheten. Att ha rättigheter och bli behandlad på ett respektfullt och gott sätt är sammanlänkat med att vara människa. Därför kan till exempel djurrättsaktivister anklaga slaktindustrin för att behandla djuren omänskligt, vilket endast kan vändas emot djuren. Om inte djuren uppgraderas, vill säga. När nu önskan om att omförhandla människans odiskuterbara centralposition uppstått inom vissa akademiska, politiska och kulturella områden, eftersträvas också ett etiskt resonemang som kan fungera utan att exkludera det som inte är mänskligt och som inte baseras på att människan är unik och därmed har unika rättigheter – mänskliga rättigheter. En etik som helt enkelt är annorlunda konstruerad. Hur skapar man en ny etik?

Några som ägnat sig åt detta är Jacques Derrida och Donna Haraway. Den här uppsatsen kommer att handla om hur dessa två människor i

¹ de Fontenay, Élisabeth: *Without Offending Humans. A Critique of Animal Rights* (förordet, s. Xi)

slutet av 1900-talet och början av 2000-talet tänker kring människor och andra arter, vilka strategier de har initierat i spaningen efter en annorlunda konstituerad etik, samt hur en science fiction-roman från slutet av 1800-talet kan bidra till att ompröva en humanistiskt förankrad etik.

SYFTE, METOD och DISPOSITION

Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka hur Derrida och Haraway problematiserat och utvecklat människa-djur-relationen. Tillsammans med en läsning av romanen *The Island of Doctor Moreau* vill jag titta på ett antal av de tankefigurer som Derrida och Haraway använt sig av och låta mötet mellan roman och teori diskutera den strävan efter en ny etik som djurstudier uttrycker i både akademisk forskning och politiskt arbete. Kan människor tänka fram en ny etisk figur att använda i förhållandet till djur, natur och kultur, utan att falla tillbaka i antropocentrism? Syftet är också att undersöka hur Derridas respektive Haraways teorier och H. G. Wells roman kan samverka till en analys utan att göra en klassisk applicering av teori på skönlitteratur.

Metod

I analysen kommer jag att använda mig av *diffraction*, en metod som är hämtad från Donna Haraway och Karen Barad. Diffraction är egentligen ett fysikaliskt fenomen som handlar om hur vågor (till exempel ljus, ljud eller vatten) beter sig vid möte med hinder. Förenklat kan fenomenet förklaras med bilden av vattenvågor som rör sig genom en smal öppning i en barriär. Efter passagen spider sig vågorna i en halvcirkel. På samma sätt sprider sig ljusvågor efter ett hinder också i cirklar, och det kan då uppfattas som att ljuset "böjer" sig runt hindret. Haraway använder metoden som ett alternativ till metaforen *reflektion*

som hon anser vara begränsad till att bara fungera återspeglade. *Diffraction* har däremot förmågan att skapa nya mönster. Så här skriver Donna Haraway:

Diffraction does not produce "the same" displaced, as reflection and refraction do. Diffraction is a mapping of interference, not of replication, reflection, or reproduction. A diffraction pattern does not map where differences appear, but rather maps where the effects of differences appear. ²

Karen Barad är en feministiskt orienterad fysiker som utvecklat Haraways användning av *diffraction*. Hon skriver att det finns en lång historia av att använda syn och optiska fenomen i teorier om kunskap.

Haraway's point is that the methodology of reflexivity mirrors the geometrical optics of reflection, and that for all of the recent emphasis on reflexivity as a critical method of self-positioning it remains caught up in geometries of sameness; by contrast, diffractions are attuned to differences – differences that our knowledge-making practices make and the effects they have on the world.³

Som Barad formulerar sig finns det ett uttalat etiskt förhållningssätt till vetenskap och forskning inskriven redan i metoden och hon poängterar att det handlar om att göra skillnad i världen.⁴

Den här metoden passar mitt syfte då jag är intresserad av att undersöka hur teori och fiktion tillsammans kan utveckla en analys. Jag är mer intresserad av att försöka hitta nya mönster än att bekräfta en tes eller hitta analogier mellan skönlitteraturen och de teoretiska texterna. De utvalda texterna läses därmed *genom* varandra i förhoppning om att teori och skönlitteratur ska kunna utgöra varandras hinder och därmed generera skillnader.

Figurer och *troper* är retoriska begrepp som återkommer i Haraways och Derridas teorier och som används kreativt och ofta just i syfte att hitta en ny väg eller som stöd för ett nytt tankesätt. Den mest kända figuren är kanske Haraways *cyborg* där människa, maskin, verklighet och fantasi samlas i en material-semiotisk kropp. På senare år har Haraway använt sig av figuren

² Haraway, Donna J.: "The Promises of Monsters", *The Haraway Reader* (s. 70)

³ Barad, Karen: *Meeting the University Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (s. 72)

⁴ *ibid.* (s. 90)

companion species. Derrida har till exempel producerat neologismer som *animot* och *carnofallogocentrism*. Haraway skriver såhär om sitt eget arbete och användande av figurer:

Figures collect hopes and fears and show possibilities and dangers. Both imaginary and material, figures root peoples in stories and link them to histories. Stories are always more generous, more capacious, than ideologies; in that fact is one of my strongest hopes.⁵

[T]he figures are at the same time creatures of imagined possibility and creatures of fierce and ordinary reality; the dimensions tangle and require response.⁶

Figures collect the people through their invitation to inhabit the corporeal story told in their lineaments. Figures are not representations or didactic illustrations, but rather material-semiotic nodes or knots in which diverse bodies and meanings co-shape another. For me, figures have always been where the biological and literary or artistic come together with all of the force of lived reality. My body itself is just such a figure, literally.⁷

Figurerna har förmåga att, som Haraway uttrycker det ovan, knyta samman fantiserade möjligheter och vardagliga, kroppsliga erfarenheter. Den här uppsatsen tar upp ett antal av de figurer och troper som Haraway och Derrida använt sig av framför allt i sina djurfilosofiska resonemang och som strategier för att bryta mot tidigare tankestrukturer.

Disposition

Första delen av uppsatsen presenterar analysens utgångspunkt som är *djurets blick på människan*. Här utgår jag ifrån något som jag kallar ett optiskt experiment – två scener där djurets blick får en avgörande roll. Vad händer när djuret tittar på människan? När diffraktionsmönster studeras inom fysiken sker det med hjälp av ett instrument som låter ljus passera genom ett antal öppningar

⁵ Haraway, Donna J.: "Introduction. A Kinship of Feminist Figurations", *The Donna Haraway Reader* (s. 3)

⁶ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 4)

⁷ *ibid.*

(springor) för att sedan följa hur ljusets vågor eller partiklar formar sig. I tanken har jag ett liknande instrument där jag låter djurets blick passera genom dessa två scener för att undersöka vilket mönster som uppstår. I första delen placeras också *The Island of Doctor Moreau* i sin samtid efter Darwin och därifrån börjar jag utveckla Derridas idéer kring etik, djur och människosubjekt. Andra delen går vidare med Derridas resonemang kring *gräns* och *avgrund* formulerat i hans *limitrophy*, medan tredje delen tar upp Donna Haraways kritik av Derrida. I del fyra kommer Haraways förhållningssätt till relationer mellan arter in med begrepp som *entanglement* och *companion species*. Här diskuteras hennes och Derridas tankar med fokus på två områden: *lidande* och *köttätande*. Sista delen tar upp *svar/ansvar*. Analysen förs i dialog med *The Island of Doctor Moreau*, med utgångspunkter i Edward Prendick, doktor Moreau, människodjuren och Leopardmannen.

Uppsatsen har inget inledande teorikapitel utan teorierna är insprängda i analysen och presenteras allteftersom resonemanget läggs fram.

TIDIGARE FORSKNING

Även om djuret redan tidigare varit föremål för vetenskapliga studier, skiljer sig det som de senaste decennierna har kommit att kallas *djurstudier*, *människa-djurstudier*, *kritiska djurstudier* eller *the animal turn* från tidigare forskning genom att ifrågasätta eller omvärdera relationer mellan människan och andra arter. Forskningsfältet utvecklas inom en mängd olika områden, såsom historia, sociologi, medicin, kriminologi, feministiska studier, postkoloniala studier, rasstudier, handikappstudier, ekokritiska studier, posthumanistiska studier, antropologi, konst, biologi, religion och filosofi, med flera däribland litteraturvetenskap. Fältet är tvärdisciplinärt och lånar ofta teorier och metoder över de olika fältens gränser eller använder sig av intersektionella perspektiv. 2008 formades den första akademiska gruppen för djurstudier i Sverige bestående av åtta forskare på Centrum för Genusstudie vid Uppsala universitet.

I sin introduktion till *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies*, (en samling texter från Centrum för Genusstudier) listar redaktören Pär Segerdahl tänkbara anledningar till varför intresset för att studera relationen människa-djur uppkommit just nu och utvecklas inom så många olika akademiska ämnen. De faktorer han nämner är: 1) social medvetenhet om ekologiska problem som leder till en tendens att vilja decentralisera människan; 2) den kulturella vändningen inom humaniora och samhällsvetenskap där insikten om att relation mellan människa och djur har betydelse för menings- och identitetsskapande och förståelse för världen, har fått stort intresse; 3) uppkomsten av så kallad Science and Technology Studies, där traditionell uppdelning av natur och kultur ifrågasätts; 4) biologiforskarens behov av att klargöra vad och hur de kan formulera sig kring sin forskning (som de upplever i vissa fall används i fel syfte); 5) djurrättsrörelsens behov av kritisk akademisk forskning kring utnyttjandet av djur.⁸

Forskningsprogrammet *Environmental Humanities Collaboratory (EHC)* vid Department of Thematic Studies, Linköpings Universitet presenterar sin forskning med att den här utvecklingen inte är ett *val*, utan att hotet från en kollapsande miljö gör att vi, som de formulerar det på sin hemsida: "har inte längre lyxen att föreställa oss naturen som avskild från kultur".⁹ Det är en inställning som känns igen från andra forum för miljö- och resursfrågor. Vi – människorna – har inte längre råd, eller lyxen, att inbilla oss att vi är unika och har rätt att använda djur och natur till vår egen förmån.

Det råder oenighet kring vad djurstudier är – ifall de ska utgöra en egen disciplin och var den disciplinen i så fall bör placeras. På det internationella nätverket H-Net (www.h-net.org) har en internationell diskussionsgrupp som rör djurstudier inom humaniora (<https://networks.h-net.org/h-animal>) fört livliga diskussioner om detta.¹⁰ Kari Weil, som 2010 publicerade en utförlig kartläggning av djurstudiernas utveckling i tidskriften *differences*, menar att det är både relevant och feltolkat att fråga sig om djurstudierna ska utformas efter feministiska studier eller etniska studier. Den situation som handlat om att ge

⁸ Segerdahl, Pär: *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies* (s. 2)

⁹ www.tema.liu.se/tema-g/Posthuman/environmental-humanities-collaboratory

¹⁰ Weil, Kari: "A Report on the Animal Turn", *differences*, 2010 (s. 1)

röst åt marginaliserade grupper (kvinnor, minoriteter) och ge dem status som subjekt är svårapplicerat på objekt som aldrig kommer att kunna uttrycka sig med det språk som ändå är nödvändigt för självrepresentation. Weil ställer också frågan om det betyder att djur i så fall för evigt är dömda till att vara objekt.¹¹ I Weils kartläggning spårar hon "frågan om djuret" genom tre trender i litteraturvetenskap och kritisk teori: den språkliga vändningen, den affektiva vändningen och den etiska vändningen.

Helena Pedersen påpekar i sin recension av antologin *Posthumanistiska nyckeltexter* (red. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee, Studentlitteratur, 2012) att man inte bör blanda ihop kritiska djurstudier som har sina rötter i kritisk teori, konfliktteori och den radikala djurrättsrörelsen med det bredare människa-djurstudier. Hon hänvisar till att många engagerade i kritiska djur-studier till exempel tar avstånd från Donna Haraways filosofi. Som Pedersen även kommenterar i recensionen är då inte heller kritiska djurstudier förenliga med posthumanismens idéer "om samkonstituerande av mänskliga och icke-mänskliga subjekt, utan fokuserar på maktanalyser, ideologikritik, och den politiska ekonomins roll i alla former av artöverskridande relationalitet."¹²

En viktig företrädare för de kritiska djurstudierna är Peter Singer, en utilitaristiskt inriktad filosof, som 1975 publicerade boken *Animal Liberation* där han driver frågan om djurs rättigheter och bland annat använder sig av begreppet speciesism. Även om den här uppsatsen till viss del handlar om förhållandet mellan djurs rättigheter och posthumanistisk teori kommer jag inte gå in på Singer, eller till exempel Tom Reagan (som också bildat teori kring djurrätt), utan får hänvisa till annan litteratur. Till exempel finns Niklas Lindgrens kandidatuppsats i filosofi *Människan, djuret och den metafysiska skillnaden – en kritisk jämförelse mellan Peter Singer och Jacques Derrida*, Södertörns Högskola, Institutionen för kultur och kommunikation, från 2012. Uppsatsen jämför Derrida och Singers djurteorier utifrån bådas inspiration av Jeremy Bentham med fokus på etik. Syftet med uppsatsen är att också komma

¹¹ Weil, Kari: "A Report on the Animal Turn", *differences*, 2010 (s. 2)

¹² Pedersen, Helena: recension av *Posthumanistiska nyckeltexter*, red. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee, Studentlitteratur, 2012, *Tidskrift för genusvetenskap* nr 1, 2013 (s. 128)

med förslag till ett tänkbart "nästa steg" efter det att "djuret" återfått rätten till liv.

Inom posthumanismen är djurstudierna centrala. Eller, som Cary Wolfe skriver i sin bok *What is posthumanism?* där han menar att båda rubrikerna *animal studies* och *human-animal studies* är problematiska då dessa studier egentligen tillhör en bredare kontext. Enlig honom *ingår* djurstudier i posthumanismen. Wolfe är ett centralt namn inom djurstudier och posthumanism och har bland annat skrivit boken *Animal Rites. The American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory*, samt är redaktör för serien *Posthumanities* vid Minnesota Press som ger ut 6 böcker om året, varav många behandlar ämnet djurstudier. Senaste åren har de till exempel publicerat flera av böckerna som figurerar i den här uppsatsen: *When Species Meet* av Donna Haraway (2007), *Animal Stories. Narrating Across Species Lines* av Susan McHuge (2010), *HumAnimal: Race, Law, Language* av Kalpana Rahita Seshadi (2012) och *Without Offending Humans. A Critique of Animal Rights* av Élisabeth de Fontenay (2012).

Litteraturvetaren Carrie Rohman skriver att: "For those in modernist studies, the animal problem takes on particularly charged valence since modernism comes on the heels of Darwin's catastrophic blow to human privilege vis-à-vis the species question."¹³ Hon har skrivit boken *Stalking the Subject. Modernism and the Animal* (2009), som jag använder mig av i den här uppsatsen där kapitlet "Facing the Animal" ägnas åt *The Island of Doctor Moreau*.

John Glending har också skrivit om hur Darwin påverkat litteraturen. Hans bok *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank* (2007) handlar om evolutionstänkarnas inverkan på brittisk litteratur i slutet av artonhundratalet, och *The Island of Doctor Moreau* är ett av verken som avhandlas.

Djurstudierna är ett snabbt expanderande fält och under den här uppsatsens tillblivelse har antalet böcker, artiklar och konferenser som dykt upp inom området fullkomligt exploderat. Här är till exempel två kommande händelser som verkar intressanta för litteraturvetenskaplig forskning: *Journal of Literary Theory* – nummer 2, 2015 med temat "Cultural and Literary Animal

¹³ Rohman, Carrie: *Stalking the Subject. Modernism and the animal*. (s. 1)

Studies”. Där eventuellt den här frågan ska behandlas: ”Is the »animal turn« in cultural and literary studies merely to be conceived as a focus on a particular object of study or does it, especially in literary criticism, also establish a new research paradigm with a distinct set of methods and theories? Is there something like an animalistic theory of literature?” (<http://www.jltonline.de>). Palgrave Studies (Palgrave, Macmillan) är också i färd med att publicera en ny serie som kommer att titta särskilt på innebörden av ”The Animal Turn” för litteraturvetenskapen.

H. G. WELLS OCH THE ISLAND OF DOCTOR MOREAU

The Island of Doctor Moreau kom ut i England 1896.¹⁴ Ett par decennier tidigare hade Charles Darwin publicerat sina teorier om evolution i *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle of Life* (1859) och i *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (1871). Darwin presenterade här forskning som visade på att gränserna mellan arterna var föränderliga och instabila, samt att även människan var en produkt av evolutionär utveckling. De nya teorierna hotade gamla vedertagna utsagor som att människan var skapad till Guds avbild, och utmanade även upplysningens idéer och ideal om det mänskliga subjektet baserat på en inneboende känsla för resonemang och moral. Med Darwins teoretiska resonemang kunde människan förstås som ett djur.

Herbert George Wells hade själv studerat biologi och efter att ha skrivit läroböcker och en del populärvetenskapliga texter, började han författa böcker inom en genre han kallade ”scientific romances”.¹⁵ Wells experimenterar här med människan ur ett darwinistiskt perspektiv – människan är en evolutionistisk varelse som utvecklats fram till vad den är idag, inte skapad till Guds avbild i begynnelsen. “Wells utgår från rön i tiden, en världsbild i förändring – men han använder litteraturens alla medel, av mångtydighet, ironi

¹⁴ Första svenska översättningen publiceras 1976, i översättning av Roland Adlerberth

¹⁵ Larsmo, Ola: ”Rymdinvasjon vid köksbordet”, Dagens Nyheter, 2005.07.05

och sublimes beskrivningar som är ändamål i sig själva”, skriver Ola Larsmo.¹⁶ De första romanerna var *The Island of Doctor Moreau* (1896), *The Invisible Man* (1897) och *The War of the Worlds* (1898), verk som Wells kallade för "playful parables" och jämförde med "good gripping dreams".¹⁷ Philip Armstrong skriver att *The Island of Doctor Moreau* är Wells' svar på *Gulliver's Travels* och *Frankenstein*, två av hans favoritböcker.¹⁸

Handlingen i romanen

Edward Prendick blir efter ett skeppsbrott någonstans utanför Chiles kust i Stilla havet upplöskad av besättningen på skeppet *Ipecacuanha*. Där räddas han till livet av en man vid namn Montgomery som visar sig vara läkare på väg till en avlägsen ö med ett antal djur som last. Med sig har han också en besynnerlig betjänt – M'Ling vars uppenbarelse framkallar olustkänslor inte bara hos Prendick utan även hos de flesta ombord, djur som människor. Inte minst den alkoholiserade kaptenen Davis visar tydligt sin avsky för M'Ling. När det blir dags för Montgomery att äntligen gå iland på sin ö har den lynnige kaptenen fått nog av alla sina passagerare och kastar av Prendick med de andra. På så vis kommer det sig att han hamnar på den ö där doktor Moreau, långt ifrån civilisationen, byggt upp ett laboratorium och ägnar dagarna åt sina experiment.

Prendick kommer snart ihåg var han hört namnet Moreau tidigare – i samband med en skandal i London där det uppdagades att doktorn opererade på levande djur, så kallad vivisektion. En uppfläkt och torterad hund rymde från doktors labb och utgjorde därmed slutet på Moreaus karriär. Nu befinner sig Prendick fast på en öde ö tillsammans med den gränslöse läkaren. Redan första dagen får han en hint om att Moreau återupptagit de ifrågasatta metoderna. Puman som kommit med samma skepp som han själv, vrålar ut sina smärtor från det laboratorium som Moreau förbjudit Prendick att besöka, och följande dag tycker sig Prendick höra hur en människa skriker från samma ställe.

¹⁶ Larsmo, Ola: "Rymdinväsion vid köksbordet", Dagens Nyheter, 2005.07.05

¹⁷ Jonsson, Emelie: *Human Species and the Good Gripping Dreams of H. G. Wells*, Style, 47 (3) (s. 295-314)

¹⁸ Armstrong, Philip: *What Animals Mean in the Fiction of Modernity* (s. 77)

För att undkomma den galne doktorn flyr Prendick ut på ön. Vad han nu tror försiggår i labbet är att Moreau degraderar människor till djur. Ute i djungeln stöter han nämligen på en hel församling djurmänniskor, deformerade parodier av mänskliga varelser. Med lite olika resultat kan de tala, och de lever efter något som de kallar Lagen – en uppsättning regler som de tillsammans mässar i kör. Djurmänniskorna tar sig an Prendick som om han vore en av dem, men snart kommer Moreau och Montgomery för att hämta hem rymlingen. Efter en lång jakt lyckas slutligen Moreau övertyga Prendick om att det är ofarligt för honom att komma tillbaka till "människornas" bostad. Moreau förklarar vad hans passionerade arbete egentligen går ut på: han vill skapa människor av djur. Hittills har han inte lyckas helt, djuren som han släppt ut på ön är alla misslyckade försök, men nu känner han att han är nära. Han har höga förhoppningar på puman.

Så fortgår det bisarra livet på ön. Moreau arbetar intensivt med sin puma och Montgomery dricker starksprit och umgås allt mer med tjänaren M'Ling och de andra djuren. Men snart uppdagas en rebell på ön. Leopardmannen bryter mot alla människodjurens lagar, han jagar kaniner, äter kött, går på alla fyra och kommer inte till mötena i hyddorna. Han börjar utgöra ett hot mot de brittiska männen och en dag startar de en jakt som leder till att Leopardmannen spåras upp och dödas. Det är Prendick, som vid ett tidigare tillfälle jagats av Leopardmannen, som (mot Moreaus vilja) skjuter honom.

Strax därefter rymmer puman från laboratoriet och nu närmar sig katastrofen. Moreau ger sig ut för att fånga in puman igen, men istället kommer rykten från människodjuren om att doktorn ligger orörlig på västra sidan av ön. När Moreau hittats död suser Montgomery ned sig tillsammans med M'Ling och några till av "betjänarna" och nästa morgon återfinns även de livlösa.

Prendick börjar nu den period på ön där han, efter ett par misslyckade försök att ta sig därifrån, lever ensam med människodjuren. Moreaus skapelser regredierar allt mer till de djur de en gång i tiden var, de slutar tala, återgår till att gå på alla fyra och så vidare. En av dem, Hundmannen, sluter upp med Prendick och blir en trogen kompanjon och försvarare.

Till slut kommer det där efterlängtade skeppet till ön, som Prendick så innerligt drömt om. Det är en räddningsbåt vars besättning är död (en av dem

är förbluffande lik en viss rödbrusig kapten) men Prendick tar sig med båtens hjälp iväg på havet. När han plockas upp av en brigg på väg mot San Fransisco ser han ut som en vilde och har befunnit sig bortom civilisationen i nästan ett år. Tillbaks i England blir det omöjligt för Prendick att se människor utan att se djur framför sig. Han står inte längre ut i staden utan flyttar till ett hus på landet där han ser till att träffa så få människor som möjligt. Sina sista dagar ägnar han åt läsning, kemiexperiment och åt att studera stjärnorna.

There is, though I do not know how there is or why there is, a sense of infinite peace and protection in the glittering hosts of heaven. There it must be, I think, in the vast and eternal laws of matter, and not in the daily cares and sins and troubles of men, that whatever is more than animal within us must find its solace and its hope. I hope, or I could not live. And so, in hope and solitude, my story ends.¹⁹

¹⁹ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 206)

ANALYS

BLICKEN

Depuis le temps, peut-on dire que l'animal nous regarde?

Ett optiskt experiment

*

En sen kväll ombord på skeppet *Ipecacuanha* får Edward Prendick syn på M'Lings blick som glimmar till i grönt. "The thing came to me as stark inhumanity. That black figure, with its eyes of fire, struck down through all my adult thoughts and feelings, and for a moment the forgotten horrors of childhood came back to my mind."²⁰ Så är förnimmelsen över lika snabbt som den kom och Prendick ser återigen bara en mörk man som står vid relingen och tittar på stjärnorna. Men händelsen har kallat på något i det undermedvetna och på natten drömmer han "unpleasant dreams". Människodjurens ansikten och blickar återkommer genom hela romanen. Prendick beskriver om och om igen hur han möter blickar och studeras, eller hur han känner djurvarelsernas blickar fast han inte kan se dem. Ofta beskrivs händelserna som obehagliga, eller obeskrivbara: "I saw only their faces, yet there was something in their faces – I knew not what – that gave me a queer spasm of disgust. I looked steadily at them, and the impression did not pass, though I failed to see what had

²⁰ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 31)

occasioned it.”²¹ Djurets blick verkar påminna om någonting i honom själv – som ett eko från det förgångna eller som ett obehagligt minne från barndomen.

*

En vanlig dag i filosofen Jacques Derridas liv ertappar han sig själv med att få syn på att hans katt ser honom. Det sker i badrummet och Derrida är naken. Plötsligt drabbas han av insikten att katten *ser* honom – naken – och han blir generad. Samtidigt skäms Derrida över att bli generad, och inser att fast både han och katten är nakna (två nakna djur) är det egentligen bara han som är naken. Enligt den generella uppfattningen om djur vet katten inte om att den är naken och är därmed inte naken. ”It doesn’t feel its own nudity.”²² Kattens seende blick framkallar flera frågor hos Derrida. Vad är det han generas av och inför vem?²³ Vem är jaget som generas? Och framför allt: vad är det som står på spel? ”What is at stake in these questions?”²⁴

Den här analysen börjar med ett optiskt experiment. Djurets blick ska få passera genom ett raster av mänsklig materia. Experimentets bas utgörs av två scener, den ena ur en science fiction-roman från slutet av 1800-talet, den andra från verkligheten i en parislägenhet någon gång i slutet av 1900-talet. Människorna i exemplen är den fiktive Edward Prendick såsom författad av H. G. Wells respektive den numera bortgångne Jacques Derrida tillhörande den franska intellektuella eliten. Blickarna kommer i det första exemplet från tjänaren M’Ling, som är ett av doktor Moreaus försök att skapa en människa; i det andra exemplet från Derridas lilla tamkatt.

Experimentet går till på följande sätt: Det så kallade djuret ser på den så kallade människan. Vad händer nu?

²¹ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 40)

²² Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 5)

²³ *ibid.* (s. 4)

²⁴ *ibid.* (s. 11.)

Mellan Darwin och Freud

Carrie Rohman skriver i *Stalking the Subject* att: "Prendick seems to recollect M'Lings disquieting face through an unconscious source that is chronologically anterior."²⁵ Den känsla av igenkänning som Prendick upplever säger dock mer om honom än om djuret menar hon, "[...] because it indicates his own evolutionary kinship with animality."²⁶ Rohman menar att utvecklingen av den freudianska psykoanalysen är ett logiskt svar på hotet från evolutionsteorin. H. G. Wells är enligt henne en av de första modernistiska författarna som tydligt problematiserar det mänskliga subjektets stabilitet och hon placerar *The Island of Doctor Moreau* mitt emellan Darwin och Freud.

Historically then, we might say that Darwinism releases the specter of animality for British modernists, while psychoanalysis attempts to capture and tame it. Freud offers a "cure" for animality's presence in the human psyche. In fact, modernist literature often enacts this dialectic between Darwinism and psychoanalysis, which helps to explain the centrality of the human/animal dichotomy in literature of the period.²⁷

Rohman skriver också om hur djur och djuriskhet fram till mitten av 1800-talet varit ett väl fungerande verktyg att använda i skapandet och definierandet av mänsklighet. För upplysningsfilosofen René Descartes var djur maskiner utan själ och språk, motsatsen till den fria, rationella och besjälade människan. Det kartesianska subjektet existerar därmed i en beroendeställning till objektet. I och med att Darwins teorier om evolution blir kända hotas upplysningens subjekt, som alltså bygger på ett förträngande av den egna djuriskheten. "Darwin's insistence that differences between humans and other animals are differences of degree rather than kind radically problematized the traditional

²⁵ Rohman, Carrie: *Stalking the Subject. Modernism and the animal* (s. 67)

²⁶ *ibid.*

²⁷ *ibid.* (s. 63)

humanist abjection of animality, particularly in its purified Enlightenment form.”²⁸

En människas självbiografi

Edward Prendick är förutom huvudperson i *The Island of Doctor Moreau* också en brittisk medborgare som är utbildad i biologi på The Royal College of Science. Där har han studerat för biologen och evolutionisten Huxley. Det vill säga densamme Tomas Huxley som förutom att vara vän och anhängare till Charles Darwin också var en inflytelserik lärare till H. G. Wells själv.²⁹ För läsaren presenteras Prendick i ett introduktionskapitel, innan själva berättelsen/vittnesmålet tar vid. Där är det syskonbarnet Charles Edward Prendick som beskriver sin farbror som ”a private gentleman” som med all säkerhet reste med skeppet *Lady Vain* från Callao och ansågs drunknad innan han mystiskt dök upp nästan ett år senare. Vad som hände under den tiden har Prendick den äldre tecknat ned och lämnat efter sig. Brorsonen kan inte bekräfta händelserna i glappet mellan försvinnandet och återfinnandet, men han kan intyga vissa fakta angående skepp, tidpunkt och platser som ramar in farbroderns redogörelse.

Det lilla förordet utgör en typ av deklARATION som enligt Boel Westin är vanligt förekommande i fiktiva självbiografier, särskilt när de påstås vara skrivna av ett djur eller ett ting. Hon skriver i sin essä *Djuriskt skrivande* om hur en försäkran om innehållets autenticitet ofta återfinns i inledningsord eller titel till djuriska självbiografier som till exempel E. T. A. Hoffmanns *Katten Murrs tankar om livet*, (men även i äventyrsromaner som Daniel Defoes *Robinson Crusoe*). ”Förutsättningen är naturligtvis att de inom fiktionen uppfattas eller läses som om det djuriska jaget är författaren.”³⁰ En överenskommelse upprättas med läsaren: så här säger vi att det gick till.

H. G. Wells, den egentlige författaren, väljer alltså när han skriver *The Island of Doctor Moreau* att använda sig av ett grepp som ofta används för att

²⁸ Rohman, Carrie: *Stalking the Subject. Modernism and the animal* (s. 65)

²⁹ Glendening, John: *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank* (s. 40)

³⁰ Westin, Boel: ”Djuriskt skrivande”, ur *Ordens negativ, till Anders Olsson* (s. 402)

övertyga läsaren om att ett djur hållit i pennan (med utrymme för att alla förstår att det ändå inte ligger till så), till en berättelse som ska komma att ägna sig åt att ifrågasätta den påstådde författarens (Prendicks) mänsklighet.

Jacques Derrida höll 1997 en tio timmar lång föreläsning som han kallade *L'animal autobiographique (Det självbiografiska djuret)*. Föreläsningen finns publicerad som *L'animal qui donc je suis* (på engelska: *The Animal That Therefore I Am*) och det är den texten som framför allt har bidragit med Derridas tankar om djur till den här uppsatsen.

Filosofen och katten

Scenen i badrummet med Jacques Derrida och hans katt har fått bli symbol för första mötet mellan filosof och djur i (kontinental-)filosofins historia, och har behandlats både av Derrida själv och av andra som en skapelseberättelse. (Derrida skriver dock att han försöker undvika att göra den till en urscen.) Aldrig förr har filosofin erkänt ett djur som någon som med sin blick kan se och generera en människa. Derrida kritiserar sina föregångare – en hel epoks filosofer – från Aristoteles, Descartes, Hegel och Heidegger, till Lacan och Lévinas för att inte på allvar ha undersökt möjligheten att djur kan se. "The experience of the seeing animal, of the animal that looks at them, has not been taken into account in the philosophical or theoretical architecture of their discourse. In sum they have denied it as much as misunderstood it."³¹

Derrida säger att djuret finns före oss, efter oss, bland oss, omkring oss. Därför kan det studeras – vi kan se det. Men det som vi kallar djur kan också se oss, och det är något som filosofin har glömt, eller ännu troligare: det är något som glömts med beräkning.³² Varför har det varit så viktigt att glömma att djuret kan se människan? Skammen som Derrida upplever över att stå naken inför sin katt, är också till viss del filosofihistoriens skam öga mot öga med det medvetet bortglömda djurets seende blick.

Emmanuel Lévinas är enligt Derrida den 1900-talstänkare som varit mest engagerad i etikfrågan, men som ändå i stort uteslöt djuret ur sin etikfilosofi,

³¹ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 14)

³² ibid. (s. 11)

vilket förvånar Derrida. "This silence seems to me here, at least from the point of view that counts for us, more significant than all the differences that might separate Lévinas from Descartes and from Kant on the question on the subject, of ethics, and of the person."³³

Hos Lévinas föregås mötet med den andre av någonting han kallar Ansiktet. En förenklad förklaring är att Ansiktet är det hos den andre som hindrar mig från att döda. Ansiktet är ett etiskt imperativ som kallar på mitt ansvar inför den andre trots att jag (ännu) inte vet något om vår relation. Lévinas menade att djur inte har ett Ansikte, och han utmanade aldrig den tanken. "[T]his subject of ethics, the face, remains first of all a fraternal and human face."³⁴ Detta kritiserar Derrida som tycker att Lévinas ställer djuret utanför det etiska kretsloppet. Framför allt riktar Derrida sin kritik mot att Lévinas, en filosof som varit så besatt av tanken på den andre, nu (utan att egentligen undersöka saken) inte bryr sig om möjligheten att djuret skulle kunna vara en andre.

Citatet i början av det här kapitlet – "Depuis le temps, peut-on dire que l'animal nous regard?" – är hämtat ur Derridas *The Animal That Therefore I Am* (*L'animal qui donc je suis*) och har i den engelska utgåvan översatts till "Since so long ago, can we say that the animal has been looking at us?", men med en fotnot där översättaren förtydligar att på franska har meningen dubbel betydelse. "Nous regard" betyder både "ser oss" och "angår oss".³⁵ Djuret som ser oss angår oss. Varför? Därför att det är den andre, säger Derrida, eller (som så ofta i en derrideansk dubbel mening) därför att det är det andra djuret.³⁶

Det andra djuret är en katt som ser Derrida naken och det angår honom. Han understryker att det handlar om en verklig katt – det är inte en allegori för all världens katter, inte heller en representant för mytologins, religionens och litteraturens katter – utan en verklig liten katthona som tittar på sin nakna husse (och hans nakna kön).

If I say "it is a real cat" that sees me naked, this is in order to mark its unsubstitutable singularity. [... I]t comes to me as this irreplaceable living being that one day enters my space,

³³ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 106)

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid. (s. 3)

³⁶ Ibid.

into this place where it can encounter me, see me, even see me naked. Nothing can ever rob me of the certainty that what we have here is an existence that refuses to be conceptualized.³⁷

Mötet i badrummet, såsom Derrida berättar om hur det sker, är en direkt utmaning av Lévinas inställning till att Ansiktet enbart skulle fungera i mänskliga relationer. Men fortfarande är djurets blick något annat än mötet med en människas blick, även för Derrida. Djuret är inte bara en andra med ett Ansikte, det är en *helt och hållet* andra.

Prendicks misstag

Till skillnad från Derrida som hela tiden är medveten om att han har en katt i sitt hem, tar det lite tid för Prendick att på riktigt komma underfund med att varelserna runt omkring honom inte är vanliga män och kvinnor, varken briter eller lokalbefolkning. Vid ett tillfälle stirrar Prendick på de besynnerliga tjänarna som omger Moreau och Montgomery, men det slår honom att det kanske uppfattas som oförskämt.

As I stared at them, they met my gaze, and then first one and then another turned away from my direct stare and looked at me in an odd, furtive manner. It occurred to me that I was perhaps annoying them, and I turned my attention to the island we were approaching.³⁸

Prendick stirrar på ett ociviliserat sätt, eller på ett barns vis, men korrigerar sitt beteende. Generas han av sitt ofina sätt? Av att bli påkommen med att vara ouppfostrad? Eller generas han av att han ser någonting som han inte borde se? Det verkar som om Prendick kan se det djuriska i deras blickar. Han avslöjar dem, men samtidigt avslöjar han sig själv. Prendick ser och känner igen det djuriska därför att det också finns inom honom. Samtidigt tror han sig se att människodjuren ser honom upptäcka det och därmed avslöjas han. Han (tror att

³⁷ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 9)

³⁸ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 41)

han) blir sedd naken. Prendick skulle precis som Derrida kunna fråga sig vad det är han generas av och inför vem. Vem är Prendick i denna stund?

Men återigen: medan Derrida vet att det är en katt som tittar på honom, tror Prendick att det handlar om människor. I början av romanen förstår han nämligen ännu inte att de är djur, utan tillskriver dem en mänsklig blick. När Prendick ser att djuren på ön ser honom, tänker han verkligen att de *ser* honom, med människans blick och allt vad den innebär. Prendick tror att djur är människa. Ett misstag som förflyttar djuren till en plats där de enligt Lévinas aldrig skulle kunna vara: den andres plats, den plats där Ansiktet är möjligt.

Inför avgrunden

På var sitt sätt erkänner Derrida och Prendick djurets blick. Den ene av missnöje med en hel generations filosofer, och den andra av det mänskliga misstaget att tillskriva människan alltings mått. Samtidigt är det i båda fallen berättelser om något annat än *bara* ett erkännande. Det handlar om blickar som klär av, generar, kastar bakåt i tiden, framkallar mardrömmar, framkallar frågor.

[S]eeing oneself seen naked under a gaze behind which there remains a bottomlessness, at the same time innocent and cruel perhaps, perhaps sensitive and impassive, good and bad, uninterpretable, unreadable, undecidable, abyssal and secret.³⁹

Även om Prendick inte vet att M'Ling egentligen är ett omopererat djur, så vet hans författare det. Wells har, precis som Derrida, en agenda med sin berättelse: att utmana synen på arterna och deras förhållande till varandra. Framför allt människans syn på sig själv tillsammans med de andra arterna. Under djurets blick på människan uppstår ett mönster där människans gräns träder fram. I nakenheten som framkallas av djurets blick skriver Derrida att han är "som ett barn redo för apokalypsen".⁴⁰

As with every bottomless gaze, as with the eyes of the other, the gaze called "animal" offers to my sight

³⁹ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 12)

⁴⁰ Ibid.

the abyssal limit of the human: the inhuman or the
ahuman, the ends of man, that is to say, the
bordercrossing from which vantage man dares to
announce himself to himself, thereby calling himself
by the name that he believes he gives himself.⁴¹

Vad står på spel här? Prendick möter blicken av en okänd varelse, i en främmande och otrygg miljö där hans liv står på spel. Derrida däremot möter blicken av en liten, gullig och välbekant katt (en familjemedlem) i en trygg och välbekant miljö. Prendick och varelserna på doktor Moreaus ö är påhittade. Derridas katt är en verklig katt. Trots så olika faktorer som omgärdar dessa två möten berättar båda scenerna i det här experimentet om samma sak, om det dramatiska ögonblicket när djurets blick sätter människan i obalans. Endast ödesmättade ord kan återge upplevelsen: apokalyps och avgrund, barndom, nakenhet och bottenlöshet.

Är det sanning eller dikt? Finns det en avgrund? Är den bottenlös? Och vad är det i så fall som pågår i den där avgrunden?

GRÄNSEN

*A broadening gap of green water appeared under me, and I
pushed back with all my strength to avoid falling
headlong.⁴²*

The Man Who Had Nowhere To Go

I *The Island of Doctor Moreau* finns många avgrunder att falla i. För ett ögonblick svävar Edward Prendick över det gröna vattnet mellan skeppet *Ipecacuanha* och den lilla skeppsbåten som ska ta Montgomery och djuren iland. Scenen utspelar

⁴¹ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 12)

⁴² Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 37)

sig när de kommit fram till Moreaus ö och det plötsligt visar sig att kapten Davis inte längre tänker låta Prendick vara kvar som passagerare: "Overboard with'em! We'll have a clean ship soon of the whole bilin' of'em. [...] This ship ain't for beasts and cannibals, and worse than beasts, any more."⁴³ Men Moreau vägrar att ta emot Prendick på ön. Ovälkommen ombord och ovälkommen iland hamnar han åter i den lilla räddningsflotte som han fyra dagar tidigare räddats upp ur. Flytande mellan två världar men nekad tillträde till båda guppar Prendick sakta ut till havs mot en ganska säker död. Men till slut förbarmar sig öborna och ännu en gång räddas Prendick. Bara för att snart igen kastas mellan olika tillhörigheter. Under i stort sett hela berättelsen befinner sig Prendick i ett slags gränsland. Ett gränsland där inte bara Prendicks plats och rättighet att befinna sig ifrågasätts, utan även hans rättighet att överhuvudtaget få leva och överleva (inte minst av honom själv, då han vid flera tillfällen funderar på självmord som utväg).

En annan situation i romanen som beskriver ett liknande dilemma är M'Lings vistelse på skeppet. Han har beordrats att vara uppe på däck tillsammans med (de andra) djuren. Men djuren hyser agg mot honom och betar sig oroligt när han är närvarande. Hundarna skäller och försöker ge sig på honom. Så vid tillfälle smiter M'Ling iväg för att få lite lugn och ro. Vilket bara varar tills kaptenen eller Montgomery hittar honom och kör upp honom igen. M'Lings besvärliga position handlar om att han inte accepteras, varken av djuren eller människorna. Hemma på ön är det annorlunda. Där är M'Ling uppskattad som tjänare och han har Montgomerys förtroende. I slutet av boken kommer han till och med att få bli Montgomerys dryckeskamrat. Men här, på skeppet, råder andra lagar. Här är han inte tillräckligt mänsklig för att få bo bland människorna, men inte heller tillräckligt djurisk för att de andra bestarna ska acceptera honom. Enligt Wells blir både människor och djur obehagliga till mods av M'Lings uppenbarelse. (Kanske påminner han även djuren, på samma sätt som Prendick, om att de är varelser av evolutionen? En hund är inte bara en hund. Eller möjligen väcker M'Ling en aning om att det kan finnas spår av människa i djuren vilket gör dem panikslagna ...) Hur som helst: att inte kunna kategoriseras som varken människa eller djur är ett liv fyllt av hot och hat.

⁴³ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s.34, s.35)

Att skilja människorna från djuren

Människan har tillskrivit sig själv ett antal egenskaper och förmågor som (andra) djur har påståtts sakna, till exempel förmågan att tala, ljuga, tänka logiskt, känna medlidande, ha ett medvetande om sin egen existens, kunna tänka in i framtiden, vara medveten om sin egen död, ha tråkigt, etc. Framför allt förmågan till språk och tal är och har varit en av de viktigaste grundbultarna i konstruktionen av det mänskliga.

Återberättandet av händelserna i *The Island of Doctor Moreau* görs i en ton av resonemang och logiskt förnuft. I Prendicks berättelse framställer han sig själv på så sätt att läsaren ser framför sig en man i vuxen ålder, hemmahörande i den västerländska kulturen, utbildad, uppfostrad och van vid sina rättigheter (eller privilegier). En person som under normala omständigheter skulle behandlas som en brittisk gentleman. Men i stort sett ingen behandlar Prendick som en sådan i den här boken (undantaget Hundmannen som blir hans följeslagare i slutet). Istället undermineras hela tiden någon slags självklarhet i Prendicks vara. Rättigheter som förmodligen varit odiskutabla hemma i London ifrågasätts nu hela tiden, exempelvis rörelsefrihet; förmåga att inhämta information om läget; och rättighet att själv bestämma tillhörighet och identitet. Även rätten att leva ifrågasätts (dels av omständigheter eller farliga situationer, dels av hot från andra varelser, men även hot från honom själv då han funderar på självmord som problemlösning). Från det att Prendick överlever skeppsbrottet identifierar och behandlar omgivningen honom som kannibal, barn, djur eller vansinnig.

Kapten Davis som tar honom ombord på *Ipecacuanha* har hela tiden ett iskallt förakt för den kannibal han är övertygad om att Prendick är. I räddningsbåten som han hittades halvdöd fanns nämligen spår av blod, men inga medpassagerare. Prendick förklarar omständigheterna med att även om uppslaget till att låta offra en av de tre överlevarna i båten visst kom upp, så var det ett bråk om vem som skulle ätas som fick de två andra passagerarna att ramla ur båten. Det enda vittnet till händelsen är dock Prendick själv och Davis

har sin bild klar för sig. Som kannibal är Prendick degraderad från människa till odjur, även enligt den råbarkade och alkoholiserade kaptenens måttstock.

Montgomery och Moreau behandlar Prendick som ett barn. Han måste hållas utanför hemligheten om vad som sker på ön (eftersom de inte tror att han kan hantera den informationen) och de matar honom, låser in honom och hämtar hem honom när han rymt hemifrån. Vid det tillfälle när Prendick olydigt tagit sig in i Moreaus laboratorium och hittat den torterade puman, lyfter Moreau honom tillbaka till rummet: "He lifted me as though I was a little child."⁴⁴ När Moreau förklarar sin verksamhet på ön för Prendick är det med en lärares ton – som om han talade till någon som ännu inte kommit så långt i utvecklingen och vars fasa inför vivisektion bara är barnslig. "At least spare me those youthful horrors. Montgomery used to be just the same. You admit it is the puma. Now be quiet while I reel off my psychological lecture to you."⁴⁵

Till och med människodjuren på ön har svårt att kategoriserar Prendick som någon "master". De tror helt enkelt att han är en av dem och inte ens när han är försedd med piska och revolver verkar Prendick kunna övertyga dem om att han är något annat än "tillverkad" i Moreaus laboratorium.

"Was he not made?" said the Ape Man. "He said – he said he was made."

"Yesterday he bled and wept," said the Satyr. "You never bleed nor weep. The Master does not bleed nor weep."

"He has five fingers; he is a five-man like me," said the Ape Man.

"He says nothing," said the Satyr. "Men have voices."⁴⁶

När Prendick slutligen återvänder till sin "egen" värld och berättar om händelserna han varit med om, blir han betraktad som galen. För att undvika att bli behandlad som sinnessjuk låter Prendick bli att berätta om sina upplevelser och simulerar en minnesförlust. I och med att Prendick överlever skeppsbrottet är det som om han förflyttas till en plats där han inte längre lyckas framställa sig själv som ett resonerande logiskt människosubjekt.

⁴⁴ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 78)

⁴⁵ Ibid. (s. 108)

⁴⁶ Ibid. (s. 135)

Det är inte bara djur som exkluderas från att vara fullvärdiga subjekt. Barn, kvinnor, olika minoritetsgrupper och, som filosofen Matthew Calarco uttrycker det: "and other Other who are taken to be lacking in one or another of the basic traits of subjectivity".⁴⁷ Att vara född till arten människa ger inte automatiskt mänskliga rättigheter. Det går, precis som för Prendick, att degraderas till kannibal, galen, barn eller djur.

Derrida ställer frågan om huruvida de som kallar sig människor har rätt att tillskriva sig själva en rad egenskaper och utmärkande drag som också är kopplade till makt (språk, förnuft, sorg, kultur, teknik, lögn etc.) och samtidigt förneka djuret *alla* dessa egenskaper. Vad det handlar om för Derrida är alltså inte bara att människan förnekar djuren tillträde till dessa egenskaper, utan att människan samtidigt ger sig rätten att tillskriva dem sig själv. "It *also* means asking whether what calls itself human has the right rigorously to attribute to man, which means therefore to attribute to himself, what he refuses the animal, and whether he can never possess the *pure, rigorous, indivisible concept*, as such, of that attribution."⁴⁸

Calarco menar i likhet med Derrida att definitionen av människa eller djur är otjänlig: "The human-animal distinction is so clumsy and awkward, so lacking in rigor that one wonders what possible use it would have for *philosophers*, who so often pride themselves on the rigor of their concepts."⁴⁹ Han menar att distinktionen helt borde slopas, eller i alla fall användas med avsevärd försiktighet och misstänksamhet.⁵⁰ Frågan om var gränsen mellan människa och djur går, och ifall den ska definieras och bevaras eller om den ska skrotas, känns igen från andra resonemang, till exempel inom feminismen. Är det viktigt att bevara eller bryta upp kategorin kvinna? Bör kategorin människa definieras eller dekonstrueras?

⁴⁷ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (s. 131)

⁴⁸ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 135)

⁴⁹ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (s.143)

⁵⁰ Ibid.

Språket

"These things – these animals *talk!*" utbrister Prendick när Moreau försöker övertyga honom om att varelserna han träffat på ön är djur, inte människor.⁵¹ Flera gånger använder Prendick talet som ett slags försök till att bevisa vad som är människa eller djur. Som vid första mötet med Apmannen: "He was a man, then – at least, as much of a man as Montgomery's attendant – for he could talk."⁵² Samma metod använder även människodjuren, till exempel när de klurar på vem eller vad Prendick är och ifrågasätter hans tystnad (se ovan), och för att definiera sig själva som människor.

Inte minst framgår det i "sägandet av Lagen" – en slags muntlig ritual där människodjuren talsjungande upprepar "Lagen". Lagen innehåller alla de förbud som doktor Moreau har försökt pränta in i sina varelser. Förbuden upprätthåller det som accepteras som mänskligt och fördriver det djuriska.

"Not to go on all Fours; *that is the Law. Are we not Men?*"
"Not to suck up Drink; *that is the Law. Are we not Men?*"
"Not to eat Flesh nor Fish; *that is the Law. Are we not Men?*"
"Not to claw Bark of Trees; *that is the Law. Are we not Men?*"⁵³

Carrie Rohman skriver att vad Moreau gör är att ge sig direkt på den obalans i det mänskliga subjektet som aldrig undkommer det animaliska. "In other words, Moreau's science is desperate to exterminate animality by creating and policing the boundaries of rationalist humanism."⁵⁴ Men varje strof som avslutas med mantrat "Are we not Men?", är också formulerad som en fråga. Som om den öppnade för ett nekande svar. Som om det fanns en inbyggd tveksamhet i konstruktionen. Kanske en väg ut ur Lagen?

I boken *HumAnimal: Race, Law, Language* har Kalpana Rahita Seshadri skrivit om språkets roll i avhumanisering. Där menar hon att språket helt enkelt har en teknik som är verkningsfull för att kunna exkludera grupper. "How is

⁵¹ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 111)

⁵² Ibid. (s. 85)

⁵³ Ibid. (s. 93)

⁵⁴ Rohman, Carrie: *Stalking the Subject. Modernism and the Animal* (s. 70)

language, as the unique property of the human being, deployed as a modality of animalization, desubjectification, racism, and so on? Simply, it entails technologies that serve to deny and exclude the other from the use of language and thereby to render this other into a brute.”⁵⁵

Den som inte verkar överdrivet imponerad av språket är Moreau själv. Vid samtalet med Prendick säger Moreau mer eller mindre med en axelryckning att den stora skillnaden mellan apa och människa är struphuvudet ”in the incapacity to frame delicately different sound-symbols by which thought could be sustained”, och att möjligheterna med vivisektion inte stannar endast vid fysiska förvandlingar.⁵⁶ ”A pig may be educated. The mental structure is even less determinate than the bodily.”⁵⁷ I nästan samma andetag som han förklarar språkets funktion säger han också att valet att arbeta med just den mänskliga formen ändå var en slump – han hade lika gärna kunnat gjort får till lamor eller lamor till får. Moreaus likgiltighet inför den mänskliga formen och det mänskliga språket/talet är överraskande, och det kommer att både utvecklas och kompliceras senare i diskussionen med Prendick när han resonerar kring smärta, som jag tar upp lite senare i uppsatsen.

Även om Moreau säger sig ha tappat intresset för de människodjur han släpper ut på ön – misslyckade projekt som han inte kan se utan att må illa – och nämner Lagen med föraktfull ton, måste han ändå vara gagnad av att Lagen upprätthålls. Helt uppenbart är i alla fall att han inte vill att människodjuren ska förstå vad han talar om när han ska förklara för Prendick att de inte är degraderade människor utan om-opererade djur. Prendick har flytt ut i havet där han hotar med att dränka sig efter att ha trott sig se en levande dissekerad människa i laboratoriet (egentligen puman) och fruktar att han själv ska bli doktors nästa offer. Moreau, Montgomery och alla människodjuren står på land och för att kunna tala fritt använder sig Moreau av latin: ”*Hi non sunt homines, sunt animalia qui nos habermus ... vivisected.*”⁵⁸ Alla på stranden som inte kan latin exkluderas effektivt från att ta del av den informationen.

⁵⁵ Seshadri, Kalpana Rahita: *HumAnimal. Race, Law, Language* (s.12)

⁵⁶ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 112)

⁵⁷ Ibid. (s. 111)

⁵⁸ Ibid. (s. 104) Översättning: ”De är inte människor, de är djur som vi har ... *vivisected.*”

En humaniseringsprocess

Doktor Moreau vill göra människor av djur. Ovan har vi sett några av de kriterier som bör uppfyllas för att en levande varelse ska betraktas som människa. Förutom rätt uppsättning DNA – vilket Moreau möjligen är inne och laborerar med i djurkropparna, även om forskningen ännu inte kommit dithän på Moreaus/Wells tid – är förmåga till tal och att kunna lära sig ett mänskligt språk betydelsefullt här. (På Moreaus ö, och för den delen i många filmer tillverkade i Hollywood, är det språket engelska.) Vidare bör en människa kunna trycka undan (i alla fall delar av) det animaliska och kunna basera sina handlingar på förnuft, inte instinkt. Moreau strävar också mycket efter att skapa en kropp som går upprätt och lägger stor vikt vid att varelsen ska använda sina händer, till exempel som hjälpmedel för att äta och dricka (istället för att äta direkt med munnen).

Att Moreau ger djuren ett mänskligt språk skulle kunna läsas som att han erkänner dem som potentiella subjekt, att han anser att djuren inom sig bär en möjlighet att utveckla de kvaliteter som krävs för att åtnjuta det mänskliga subjektets respekt och privilegier. Med ett par enkla ingrepp blir apan och grisen talande och kanske bevisar det att de alltid varit tänkande.

Men den påtvingade språkliga gåvan kan också vara ett övergrepp mot varelserna. Med våld forcerar Moreau mänskligt språk och mänskliga egenskaper på djuren. "A humanizing process."⁵⁹ Humaniseringsprocessen är att likställa med samma övergrepp som till exempel Derrida och de Fontenay anser att djurrättskampen gör mot djur när de försöker bevisa att djuren bör ha rätt till mänskliga rättigheterna baserat på att djuren uppfyller många av de krav som ställs för att kvalificeras som människor.

Här ansluter Calarco till Derrida och de Fontanays ståndpunkt och menar att djurrättsaktivister och djurrättsteoretiker som använder sig av klassisk humanistisk och antropocentriska kriterier för att argumentera för och säkra djurs rättigheter eller försvara dem från att lida, gör det genom att använda

⁵⁹ H. G. Wells: *The Island of Doctor Moreau* (s. 104)

samma kriterier som historiskt berättigat till våld mot djuren.⁶⁰ Han refererar till Derrida vad gäller att använda redan existerande ramverk (etiskt, politiskt, juridiskt) i djurrättens tjänst, något Derrida kallar för en "förödande motsägelse".⁶¹

Derrida påminner också om att precis som att många djur fortsätter att uteslutas från lagligt skydd, finns det även många mänskliga subjekt som inte erkänts som subjekt och därmed råkat ut för samma typ av våld som riktas mot djur.⁶²

Att prata om djur

Den mest använda termen inom djurstudier för levande varelser som inte är människor är "icke-mänskliga djur". I en sfär där språket tillskrivits stor betydelse, är det givetvis betydelsefullt när det visar sig att det saknas ord för att prata om människor och djur. "Icke-mänskliga djur" visar förvisso på att människan också är ett djur, men att det samtidigt finns något mänskligt som de andra varelserna saknar. Termen utmanar inte den antropocentriska världsuppfattningen då den är en negation som befäster maktförhållandet mellan människor och djur: djuret är den som inte är människa.

Derrida uttrycker sig starkt kring användandet av ordet "djur": "The animal is a word, it is an appellation that men have instituted, a name they have given themselves the right and the authority to give to the living other."⁶³ Att samla så många olika levande varelser under ett och samma ord – "djur" – är enligt Derrida ett maktövertagande från människan. Han menar att även när människan talar om sig själv som ett djur, ställs människan i motsatsförhållande till *alla andra* djur. Som om att alla andra djurarter skulle utgöra en homogen grupp, som utgör negationen av det mänskliga. Att så vitt skilda arter som valar, schimpanser, amöbor, sparvar och hundar buntas ihop anser Derrida vara en våldshandling från människans sida. Därför har han uppfunnit det nya ordet

⁶⁰ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (s.128)

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid. (s.131)

⁶³ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 23)

animot för att göra synligt att djuren är många (ordet *animaux* betyder djur i plural på franska och uttalas på samma sätt som *animot*), samt att namnet vi människor ger till djuren bara är ett *ord* (*mot* på franska betyder *ord*).⁶⁴ Djuret är inte *ett* djur, och gränsen mellan djur och människa är inte *en* gräns.

Limitrophy

Limitrophy är Derridas figur för hur gränslandet mellan människa och andra arter fungerar och opererar. Där finns inte *en* gräns som definierar var det mänskliga slutar, utan tvärtom är det en pågående process där själva tanken på en gräns verkar som föda för både skapandet och raserandet av det mänskliga och det djuriska. Ett av de stora problemen med människa-djur-kategorierna är för Derrida just att de utesluter distinktioner till alla andra sorters liv, alla de arter som finns inordnade under "djur". På samma sätt som en hund är ett icke-mänskligt djur är det också ett icke-fågligt djur och ett icke-ormigt djur, osv. Det handlar inte om människan på ena sidan gränsen och djuret på den andra.

Det är lätt att tolka hela Prendicks vistelse på Moreaus ö som ett enda stort limitropt äventyr. Inte minst i kapitlet när han tror att Moreau opererar på människor och flyr ut i naturen för att undgå att bli utsatt för doktors tortyr. Hungern har här fört Prendick samman med djurvarelserna som tagit med honom till hyddorna och maten. Han har blivit utfordrad och för en stund varit en av dem. Men så kommer Moreau och Montgomery för att fånga in rymlingen och de uppmanar djurvarelserna till att delta. Jakten går genom snårig vegetation, trädväxter, vass och sockerrör. Plötsligt dyker ett oväntat stup upp och Prendick faller ned i bråddjupet.

I had fallen into a precipitous ravine, rocky and thorny, full of hazy mist that drifted about me in wisps, and with a narrow streamlet, from which this mist came, meandering down the center. [...] Presently the ravine grew narrower for a space, and carelessly I stepped into the steam. I jumped out again pretty quickly, for the water was almost boiling. I noticed too there was sulfurous scum

⁶⁴ Vad skulle *animot* bli på svenska? *Djord*, kanske.

drifting upon its coiling water. Almost immediately came a turn in the ravine and the indistinct blue horizon. The nearer sea was flashing the sun from a myriad facets. I saw my death before me.⁶⁵

Derrida frågar sig: "What are the edges of a limit that grows and multiplies by feeding on an abyss?"⁶⁶ Prendick befinner sig på rätt plats för att kunna undersöka det, snavande och snubblande, i dimma och svavelos, med lera upp till knäna och andan i halsen. Han är jagad av både människor och djur, upp och ned för kanterna på den ravin som utgör en allegori för avgrunden. Där ser han sin egen död framför sig och intressant nog byts hans fokus från det visuella till det audiella när han kommit ned till botten i ravinen. Han stannar och lyssnar. Han hör några små insekter som hoppar i buskarna, hundskall lång bort, tjatter, ljudet av piskan och röster. Luften är stilla. "For a while the chase was over."⁶⁷

Det är i de grekiska orden *trephō*, *trophē* och *trophos* som Derrida finner allt som behövs för att prata om "det självbiografiska djuret" och med vilka han bygger sin gränsfilosofi. *Trephō* betyder *att föda, ta hand om* och i sin första bokstavliga betydelse handlar det om förvandling genom att tjockna – samma process som när man kärnar smör.⁶⁸ Vilket är exakt vad Derrida är ute efter – en gräns som ändrar form, utvidgas, tjocknar, viker sig och multipliceras.

Limitrophy is therefore my subject. Not just because it will concern what sprouts or grows at the limit, around the limit, by maintaining the limit, but also what *feeds the limit*, generates it, raises it, and complicates it.⁶⁹

Trophē – trofé – handlar om triumf och byte. (Jag återkommer till den här betydelsen senare i uppsatsen i kapitlet om köttätande.) *Trophos* pekar på att det handlar om en figur, *limitrophy* är en trop över gränslandet människa/djur som innehåller både en språklig placering (i och med ursprunget i det grekiska ordet) och en rörelse mellan de olika betydelserna av *trephō*, *trophos*, *trophē* kopplade till gränsen.

⁶⁵ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 99)

⁶⁶ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 31)

⁶⁷ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 99)

⁶⁸ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 29)

⁶⁹ Ibid.

DERRIDAS GRÄNS

*And when you gaze long into an abyss
the abyss also gazes into you.*

F. Nietzsche, *Beyond Good and Evil* (1886)

Matthew Calarco skriver att Derridas kanske allra mest radikala stråk i tänkandet om djur är i sin strävan efter att formulera ett alternativt ontologiskt koncept till djurliv, och där han kritiserar den tradition (inom filosofin) som ihärdigt försökt sudda ut skillnaderna mellan olika former av djurliv.⁷⁰ Med figurerna *animot* och *limitrophy* försöker Derrida att skapa en anti-antropocentrisk bild. "Derrida suggests that on the other side of the human, we do not find a group of beings that share a common "animality" but a heterogeneous series of beings and relationships."⁷¹ Med *limitrophy* betonar också Derrida att det inte på något sätt handlar om att upplösa gränserna mellan människa och djur eller utplåna skillnaderna mellan arterna. Filosofen Kelly Oliver beskriver det såhär: "He does not want to collapse the man into animal, or vice versa, because doing so would mean disavowing the differences between them." Derrida menar att vad som finns mellan "oss" som kallar oss människor och "dem" som vi kallar djur ändå är en spricka och en avgrund, och det kan inte ignoreras.

Men det är också just här som Calarco tycker sig hitta underlag till Derridas tillkortakommande, nämligen att Derrida inte är beredd att lämna människa-djur-distinktionen. Såhär uttrycker sig Derrida kring att ifrågasätta avgrunden mellan människa och djur:

To suppose that I, or anyone else for that matter,
could ignore that rupture, indeed that abyss, would
mean first of all blinding oneself to so much contrary
evidence; and, as far as my own modest case is

⁷⁰ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*. (s. 141)

⁷¹ Ibid.

concerned, it would mean forgetting all the signs that I have managed to give, tirelessly, of my attention to difference, to differences, to heterogeneities and abyssal ruptures as against the homogeneous and the continuous. I have thus never believed in some homogeneous continuity between what calls itself *man* and what *he* calls the animal. I am not about to begin to do so now. That would be worse than sleepwalking, it would simply be too asinine [*bête*]. To suppose such a stupid memory lapse or to take to task such a naive misapprehension of this abyssal rupture would mean, more seriously still, venturing to say almost anything at all for the cause, for whatever cause or interest that no longer had anything to do with what we claimed to want to talk about.⁷²

[...]

There is no interest to be found in debating something like a discontinuity, rupture, or even abyss between those who call themselves men and what so-called men, those who name themselves men, call the animal.⁷³

*

So it will in no way mean questioning, even the slightest, the limit that we have had a stomachful of, the limit between Man with a capital *M* and Animal with capital *A*.⁷⁴

För Calarco är det ett mysterium varför Derrida vill hänvisa till att det finns "så mycket bevis" för rupturen eller avgrunden mellan människa och djur, men att dessa bevis aldrig presenteras.⁷⁵ Han undrar också varför inte Derrida vill låta människor ingå i den mångfald av liv och relationer som Derrida erbjuder *animot*. Genom att envisas med att behålla (om än omarbetad) gränsen mellan djur och människa anser Calarco att Derrida gör ett misstag och föreslår en egen lösning bortom "philosophical dualism, biologicistic continuism, and Derrida's

⁷² Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 30)

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid. (s. 29)

⁷⁵ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*. (s. 142, s. 146)

deconstructive approach”⁷⁶. Nämligen att följa något som Donna Haraway presenterat redan på 1980-talet i sin text *A Cyborg Manifesto*. Där skriver hon att ”many people no longer feel the need for such a separation” och syftar då på att gränsen mellan människa och djur redan har rämnat och att ingen längre i slutet av 1900-talet kan hitta något övertygande sätt att återinstallera den.⁷⁷ Calarcos förslag går ut på att vi helt enkelt ska låta människa-djur-distinktionen vara och istället uppfinna nya koncept och praktiker.⁷⁸ Därmed har han pekat ut vår väg mot Donna Haraway.

I boken *When Species Meet* använder sig Haraway bland annat av just Derridas gräns som utgångspunkt, inspiration och hävstång för att utveckla nya koncept och praktiker. Sådär skriver hon om hur hon tycker sig se att Derrida stoppar sitt eget resonemang:

He came right to the edge of respect, of the move to *respecere*, but he was sidetracked by his textual canon of Western philosophy and literature and by his own linked worries about being naked in front of his cat.⁷⁹

Haraway ger Derrida flera pluspoäng: han förstod att verkliga djur ser tillbaka på verkliga mänskliga varelser; han förstod (i scenen med katten) att han befann sig i närvaron av någon, som inte var en maskin; han hakade inte upp sig på huruvida katten kunde prata eller inte, utan fokuserade på frågan om vad som menas med *svar* och hur man skiljer *svar* från *reaktion*. Han föll inte heller i fällan att låta subaltern tala genom att ”ge djuren ett språk” eller ”ge tillbaka språket”. Men, skriver Haraway, Derrida övervägde inte heller på allvar någon alternativ form av engagemang – ”one that risked knowing something more about cats and *how to look back*, perhaps even scientifically, biologically, and *therefore* also philosophically and intimately.”⁸⁰

Både Haraway och Calarco jämför Derrida med Derrida. De har höga tankar om honom och vet vilken kapacitet han har som filosof. Därför är också

⁷⁶ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*. (s. 149)

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 20)

⁸⁰ Ibid.

deras besvikelse desto större, när de upplever att han hämmar sig själv och inte ifrågasätter med samma nit som han gör i andra filosofiska frågor. Haraway anklagar honom för att istället för nyfikenhet ägna sig åt nakenhet.

Även Kelly Oliver har upptäckt det förbryllande i Derridas engagemang i *limitrophy* och "conceptual limits and the limits of concepts" som hon anser står i stark kontrast till att han fortfarande ser en "renhet" i ett antal koncept såsom *gästfrihet*, *förlåtelse* och *gåvan*.⁸¹ I Haraways, Calarcos och Olivers kritik av Derrida ekar Derridas kritik av Lévinas begränsningar. För att citera Derrida själv, som han uttryckte det just gällande Lévinas: "One understands a philosopher only by heeding closely what he means to demonstrate, and in reality fails to demonstrate, concerning the limit between human and animal."⁸²

TRASSEL

Why should it be unbearable to tolerate a sentence like "we are already transgenic" or, the opposite, to wonder "in what way does it comfort or reassure us to think that we are already transgenic"?

Avita Ronell

Snärjd eller i gott sällskap?

Donna Haraway är precis som Derrida intresserad av att underminera binära kategorier som människa/djur, natur/kultur, vild/domesticerad, vilka hon hänvisar till som "the Great Divides"⁸³. Hon vill visa på hur arter tillsammans

⁸¹ Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How they Teach Us to Be Human* (s. 97)

⁸² Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 106)

⁸³ Termen Great Divides kommer från Bruno Latour. Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 3)

utgör en komplicerad väv av tilltrasslade liv där likvärdiga världsmedborgare formar vad hon kallar *naturkulturen*.

I love the fact that that human genomes can be found in only about 10 percent of all the cells that occupy the mundane space I call my body; the other 90 percent of the cells are filled with the genomes of bacteria, fungi, protists, and such, some of which play in a symphony necessary to my being alive at all, and some which are hitching a ride and doing the rest of me, of us, no harm. I am vastly outnumbered by tiny companions; better put, I become an adult human being in company with these tiny messmates. To be one is always to *become with many*.⁸⁴

Haraway betonar också starkt att hon inte anser att naturen är skapad av människan – såsom postmodernismen observerat den – utan är medkonstruerad av människor och icke-människor.⁸⁵

Entanglement är ett återkommande ord i Haraways vokabulär. Till svenska översätts ordet med **1** intrasslande; hoptrasslande; tilltrasslande **2** trassel; härva; oreda; virrvarr; trasslig förbindelse (situation), komplikation, förveckling **3** hinder; snara, snärjande försåt.⁸⁶ I John Glendenings bok *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank* ägnas ett avsnitt åt ordet *entangled* – dess uppkomst och hur ordets betydelse förändrats över åren. Glendenings utgångspunkt är Darwins text om *the entangled bank* som utgör det avslutande stycket i *The Origin of Species*.

It is interesting to contemplate an entangled bank, clothed with many plants of many kinds, with birds singing on the bushes, with various insects flitting about, and with worms crawling through the damp earth, and to reflect that these elaborately constructed forms, so different from each other, and dependent on each other in so complex a manner, have all been produced by laws acting around us.⁸⁷

När Glendening konsulterar *The Oxford English Dictionary* får han fram att ordet *entagled* började användas i slutet av 1600-talet som en utveckling av *tangle* som

⁸⁴ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 3-4)

⁸⁵ Haraway, Donna J.: "The Promises of Monsters", *The Haraway Reader* (s. 66)

⁸⁶ *Norstedts engelska ordbok Pro 2.0*

⁸⁷ Darwin, Charles: *The Origin of Species by Means of Natural Selection or The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (s. 446)

sedan 1400-talet använts för att beskriva hur något snärjs med svårighet. Under 1600-talet kom ordets innebörd att utvecklas och även innefatta betydelsen sammanflätning, komplikation och förvirring. (I svensk översättning har *an entangled bank* blivit till *en snårbevuxen strand*.⁸⁸ Översättning rymmer inte på långa vägar den mångtydighet som finns i det engelska ordet, och som jag förmodar gör Haraway så intresserad av att använda sig av termen.) Att Darwin använder *entangled* på ett så positivt sätt som han gör i sin text verkar höra till ovanligheten fortfarande i mitten av 1800-talet; ordet bar vanligen med sig en negativ klang och associerades med oreda och tillfångatagande. Särskilt i sammanhang av sociala mellanmänniska relationer kom ordet att associeras med något negativt.⁸⁹ När Donna Haraway använder sig av *entanglement* är det på samma sätt som Glendening tolkar Darwins text – som en positiv idé om dynamisk interaktion. Men Glendening tycker sig även se hur Darwin i det här sista stycket förtränger sådant som också hör till livet på den snårbevuxna stranden: slump, konkurrens, död och förintelse.

By eliding elements of apparent disorder, especially moral disorder, the entangled bank releases "entangled" from its negative suggestions of entrapment and confusion, allowing it to represent an innocuous network of interdependencies. Left out, for the moment, is the threat of physical, social, and moral chaos that late Victorian readers often perceived as the dominant significance of *the Origin* and Darwinism.⁹⁰

Entanglement utgör en av de viktigaste utgångspunkterna i Haraways teorier, och hon har inget behov av att (som Glendening upplever att Darwin gjorde) lägga tillrätta eller putsa fasaden på den naturkultur som utgör hennes version av "den snårbevuxna stranden".

Här har Haraway skapat en figur som hon kallar *companion species*. På svenska översätts termen till *sällskapsarter* eller *förbundna arter* (den senare är Tora Holmbergs översättning), och inbegriper betydligt fler varelser än de

⁸⁸ Darwin, Charles: *Om arternas uppkomst genom naturligt urval eller De bäst utrustade rasernas bestånd i kampen för tillvaron* (s. 372).

⁸⁹ Glendening, John: *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank* (s. 9)

⁹⁰ *Ibid.* (s. 13)

vanliga sällskapsdjuren som kan hittas i människans närhet.⁹¹ Sällskapsarter är alla arter och kan därmed vara även växter och andra organismer, svampar, bakterier etc. Även ting kan utgöra en sällskapsart, till exempel en krycka. Med figuren sällskapsarter vill Haraway visa att alla arter är vad de är för att de utvecklats tillsammans med andra arter. Vi är alla sammanflätade världsmedborgare och jaget består hela tiden av flera olika arter i relation till andra arter.

Companion species is a permanently undecideable category, a category-in-question that insists on the relation as the smallest unit of being and of analysis. [...] Under the material-semiotic sign of companion species, I am interested in the ontics and antics of significant otherness, in the ongoing making of the partners through the making itself, in the making of bodied lives in the game. Partners do not pre-exist their relating; the partners are precisely what comes out of the inter- and intra-reacting of fleshly, significant, semiotic-material being.⁹²

Sällskapsarter och en sammanflätad, komplex väv av arter som ständigt är i ett blivande, och där blivandet alltid sker i samverkan med många arter samtidigt, är alltså Haraways koncept. Är detta tillräckligt för att komplettera Derrida där hon tycker att han misslyckas med att komma med en alternativ form av engagemang? För att undersöka detta ska Haraways och Derridas teorier få konfronteras med två konkreta problem på Moreaus ö: lidande och köttätande.

Olidligt lidande

Genom väggarna till Moreaus laboratorium hör Prendick in till sitt rum hur puman plågas. "A sharp, hoarse cry of animal pain came from the enclosure behind us."⁹³ Utan att ha besökt labbet har Prendick vid det här laget ändå listat ut ungefär vad som pågår där. Han har känt igen den antiseptiska lukten från ett operationsrum och han har kopplat ihop Moreaus namn med den ökände

⁹¹ Redmalm, David: "Det binäras magi: Om den binära kategoriseringens principer och om husdjuret som det antibinäras tankefigur", Linköping University Electronic Press (s. 35)

⁹² Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 165)

⁹³ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 57)

Londonläkare som drevs i landsflykt när det avslöjades att han ägnade sig åt vivisektion, det vill säga dissekering på levande djur. Trots att Moreau inte vill inviga Prendick i öns alla hemligheter och därför förbjudit honom att använda dörren som leder mot innergården och laboratoriet ("Our little establishment here contains a secret or so, it is a kind of Bluebeard's Chamber, in fact."⁹⁴), kan han inte hindra ljuden från att avslöja vilket öde puman gått till mötes. Ju längre eftermiddagen lider desto mer "irriterande" upplever Prendick pumans ylanden, och till slut driver oljudet honom ut ur huset. Ja, för det är faktiskt ljudet som driver honom ur huset, och inte själva händelserna:

It was as if all the pain in the world had found a voice. Yet had I known such pain was in the next room, and had it been dumb, I believe – I have thought since – I could have stood it well enough. It is when suffering finds a voice and sets our nerves quivering that this pity comes troubling us.⁹⁵

Rösten lyckas beröra Prendick så pass mycket att han känner ett stort obehag, och han känner till slut att han inte står ut med att stanna kvar i ljudets närhet, men han kan fortfarande kategorisera skriken som ett djurs läte och verkar därmed kunna acceptera att Moreau utsätter det för smärta.

Nästa dag har pumans röst förändrats så pass mycket av behandlingen att Prendick inte längre kan känna igen den som ett djurs läte, utan tror att skriken kommer från en människa. Nu blir också hans reaktion helt annorlunda.

I sat as if frozen in my attitude. Though it was faint and low, it moved me more profoundly than all that I had hitherto heard of the abominations behind the wall. ⁹⁶

Han tappar förmågan att resonera logiskt och reagerar starkt, instinktivt och okontrollerat. Montgomery kan inte stoppa Prendick från att rusa upp och öppna dörren som leder mot laboratoriet, den förbjudna dörren. Den otäcka synen av en röd och sårig kropp uppspänd vid en ram, utgör egentligen inget bevis för att den skulle tillhöra en människa, men Prendicks sinne är ett kaos av farhågor:

⁹⁴ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 48)

⁹⁵ Ibid. (s. 59)

⁹⁶ Ibid. (s. 77-78)

”Could it be possible, I thought, that such thing as the vivisection of men was possible?”⁹⁷ Tanken på att Moreau skulle experimentera på människokroppar är outhärdligt skrämmande och gör Prendick panikslagen. Det handlar inte längre om ett obehag utan nu också om ett hot mot honom själv. Den här gången promenerar han inte iväg från problemet som dagen innan, utan flyr hals över huvud ut i naturen.

Djurs och människors lidande har uppenbarligen väldigt olika betydelser för Prendick. Medan den ena typen av smärta skulle gå an ifall den inte lät så förskräckligt mycket är den andra typen av smärta ett oövervinnerligt stressmoment. Människan Prendick reagerar starkare på när en annan människas utsätts för smärta än när ett djur får utstå samma lidande. De två scenerna utmanar också uppdelningen i djurisk och mänsklig smärta. Prendick verkar ha en idé om att djurs smärta inte angår honom. Stämmer det verkligen? Vilken betydelse har andras smärta för oss?

Kan de leka?

De två senaste århundradena har inneburit en vändning i förhållandet mellan människor och djur, menar Derrida. Förhållandena och grundförutsättningarna för samlevnad i världen har radikalt förändrats i och med utveckling och framsteg inom kunskaper i zoologi, etnologi, biologi och genetik. Kunskaper som visat sig vara oskiljaktiga från tekniker i att intervensera i samma område som de undersöker, det vill säga djurets liv. Detta har lett till att människan har kunnat utveckla jordbruk och kontroll av djurhållning: industrialisering av köttproduktion, artificiell inseminering i enorm skala, allt djärvare genmanipulation etc. Allt i syfte att främja människans välbefinnande, och i proportioner som är historiskt ojämförbara.⁹⁸ Ungefär samtidigt som den här utvecklingen påbörjades tog även frågeställningen kring djuret en ny inriktning. Det är Jeremy Bentham som i *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (skrevs 1780, publicerades 1789) förflyttar frågan om djuret från

⁹⁷ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 79)

⁹⁸ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 25)

”Kan de resonera?” eller ”Kan de tala?” till ”Kan de lida?”. Derrida menar att så fort den frågan är etablerad förändras allt.

It no longer simply concerns the *logos*, the disposition and whole configuration of the *logos*, having it or not, nor does it concern, more radically, a *dynamis* or *hexis*, this having or manner of being, this *habitus* that one calls a faculty or ”capability”, this can-have or the power one possesses (as in the power to reason, to speak, and everything that that implies).⁹⁹

För Derrida blir lidandet vägen ut ur logocentrismen eftersom det är något människor delar med djur. I Derridas läsning av Bentham finns ett lite annat fokus än hos till exempel den utilitaristiskt orienterade Peter Singer, som också använder sig av Bentham som utgångspunkt i sin djurrättsfilosofi. Matthew Calarco skriver såhär: ”Rather than examining animal’s capacity to feel pleasure and pain or their having preferences for certain states of affairs over others, Derrida uses Bentham’s question to broach the issue of the embodied exposure of animals, their finitude and vulnerability.”¹⁰⁰ Andra filosofer (till exempel Daniel Dennett) hävdar att det finns en skillnad mellan förmågan att känna smärta och att kunna lida, och att lidandet är unikt mänskligt, men för Derrida är huvudsaken att djur och människor delar det faktum att de innebor kroppar som är sårbara och dödliga. Något som alltså inte är unikt för människan, men som är avgörande för varelsens liv. Calarco menar att det hos Derrida inte handlar om att kunna bevisa att djur kan känna smärta och att sedan påvisa hur tungt det väger moraliskt, utan om något mycket mer grundläggande, nämligen ”an interruptive encounter with animal suffering that calls for and provokes thought.”¹⁰¹ Djurs lidande – den förkroppsliga sårbarheten – har kapacitet att beröra och störa människor. För Derrida har lidandet eller sårbarheten en meningsfull förmåga – den kan ge uppsåt till medlidande eller utgöra en möjlighet till ett etiskt möte mellan djur och människa.

Haraway skriver att även om hon inte på något sätt vill förneka vikten av frågan om djurs lidande, så tror hon (till skillnad från Derrida) inte att

⁹⁹ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 103)

¹⁰⁰ Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (s. 117)

¹⁰¹ Ibid.

det är den avgörande frågan som kan omkullkasta sakernas ordning och lova en "autre-mondialisation".¹⁰² Hon ser större potential för det löftet i frågor som "Kan djur leka?" eller "Kan djur arbeta?" Hon är inte heller helt nöjd med hur Derrida låter lidandet utgöra den *första* och *avgörande* frågan om djuret. Hon anser att det är fel av honom att beskriva lidandet som *hela frågan* när det, enligt henne, bara utgör en del av den behövliga omformuleringen.¹⁰³ Hon förklarar det genom att ta upp hur Derrida länkar lidandet till en passiv möjlighet: "Being able to suffer is no longer a power; it is a possibility without power, a possibility of the impossible."¹⁰⁴ Derrida presenterar dödlighet som det mest radikala sättet att tänka vår gemensamma ändlighet men Haraway hävdar att dödlighet inte *bara* är kopplat till lidande. "Capability (play) and incapability (suffering) are both all about mortality and finitude."¹⁰⁵ Haraway säger att frågan om lidande ledde Derrida till "the virtue of pity", en upptäckt hon inte alls vill förminska, men samtidigt ställer hon frågan om inte arbete och lek har långt mycket större potential än medlidande att öppna upp för ömsesidighet och engagemang.¹⁰⁶

Moreau och smärtan

För doktor Moreau är den fysiska smärtan en onödig förmåga. Det är i alla fall en teori han försöker driva inför Prendick. Efter att så småningom ha övertygat honom om att kroppen i laboratoriet verkligen är en puma och inte en människa, ägnar Moreau en stund av sin värdefulla tid till att förklara sitt arbete. Det går i all sin enkelhet ut på att han opererar på levande djur för att skapa människor. Prendick har svårt för att förstå meningen med projektet och önskar att det skulle finnas en förklaring som kan försvara att Moreau utsätter djuren för smärta. Ett gott syfte skulle i slutändan kunna försvara lidandet. "Where is your justification for inflicting all this pain? The only thing that could excuse vivisection to me would be some application –".¹⁰⁷ Moreau anklagar Prendick för

¹⁰² Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 22)

¹⁰³ Ibid. (s. 310, n27)

¹⁰⁴ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 28)

¹⁰⁵ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 311, n27)

¹⁰⁶ Ibid. (s. 22)

¹⁰⁷ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 113)

att inte ha ett sinne tillräckligt öppet för vetenskap, och menar att det är framför allt i frågan om smärta som de två skiljer sig åt:

So long as visible or audible pain turns you sick, as long as your own pains drive you, so long as pain underlies your propositions about sin, so long, I tell you, you are an animal, thinking a little less obscurely what an animal feels.¹⁰⁸

Moreau utvecklar sitt resonemang till att smärta hör ihop med evolutionen. Ju intelligentare människan blir, desto bättre blir den på att ta hand om sig själv och behöver därmed inte något "spö" för att hålla sig från fara. "I never yet heard of a useless thing that was not ground out of existence by evolution sooner or later. Did you? And pain gets needless."¹⁰⁹ Moreau sticker sedan en kniv rakt i sitt eget ben – som bevis för att det inte finns smärtnerver överallt i kroppen. "The capacity for pain is not needed in the muscle. [...] All living flesh is not painful, nor is all the nerve, nor even all sensory nerve."¹¹⁰ Förmågan att uppleva smärta (och att låta sig styras av rädsla för den) är det som gör människan djurisk, enligt Moreau. Det värde som människan sätter på njutning och lidande är "the mark of the beast", det som avslöjar människans ursprung. "Pain and pleasure – they are for us, only so long as we wriggle in the dust ..."¹¹¹

Moreaus resonemang är dock förvirrande och motsägelsefullt. Han säger å ena sidan att växter och lägre utvecklade djur inte känner smärta, men å andra sidan säger han att ju mer människan utvecklas, desto mindre kommer behovet av smärta att behövas i kroppen. Det är som om evolutionen gick åt två håll samtidigt. Som så mycket annat i romanen visar resonemanget på en figur som komplicerar och utmanar ursprung, kronologi och evolutionär progress.

Moreau verkar dessutom själv ganska bekväm med att människodjuren som släppts ut på ön fortfarande fruktar "The House of Pain" och bär alltid piska när han rör sig i naturen för att bibehålla respekt och auktoritet. Det verkar alltså inte helt oviktigt att arbetet i laboratoriet – "humaniseringsprocessen" – har inslag av fysisk smärta. För det är väl inte bara en ekonomisk fråga varför Moreau inte använder någon form av bedövning vid

¹⁰⁸ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 113)

¹⁰⁹ Ibid. (s. 114)

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid. (s. 115)

sina operationer? I en av de mer passionerade passagerna av sitt samtal med Prendick hänger sig Moreau åt att ge uttryck för sitt skapandes drivkraft och önskan: "Each time I dip a living creature into the bath of burning pain, I say, This time I will burn out all the animal, this time I will make a rational creature of my own."¹¹²

Subjekt och objekt i laboratoriet

Men hur fungerar egentligen arbetet i Moreaus labb? Även om Moreau delar med sig av sin filosofi och sin passion, är vi aldrig närvarande under operationerna. Det enda som läcker ut är ljud och viss doft. För att få lite mer insikt i laboratoriemiljön ska vi därför göra ett studiebesök i ett annat labb.

När sociologen Tora Holmberg ville göra ett forskningsprojekt om försöksdjur tog hon en två veckors kurs i försöksdjursvetenskap. Syftet var att skaffa sig den kunskap hon behövde för att få tillträde till laboratorierna, vilket var nödvändigt för projektet. Under kursen fick deltagarna lära sig att få en känsla för djuret och lära sig att hantera det på rätt sätt, det vill säga hur man i minsta möjliga mån stressade djuret. Holmberg beskriver eftermiddagarna i labbet på följande sätt:

What happened was that I was very stressed, and so the rat taught me, responding to my fumble handling and protested by trying to get down. When trying the same thing with a little white laboratory mouse, it was even more difficult. I got the advice from the instructor to put the mouse down, take a deep breath and walk around the bench before I gave it another try. And so I did, and slowly, I and the mouse became accustomed to each other.¹¹³

Därpå lär sig Holmberg att söva djuret och ta blodprover. Avslutningsvis dödar hon den lilla musen, för att kunna få godkänt på kursen. Hon rättfärdigar dödandet inför sig själv med att musen skulle ha blivit dödad ändå (av någon annan), att den var uppfödd för att användas i undervisningssyften, samt att den redan var "nästan död" i och med att den var nedsövd.

¹¹² Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 120)

¹¹³ Holmberg, Tora: "Dead Mouse Walking", kapitel i *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies*, red. Pär Segerdahl (s. 71)

Syftet med att få försöksdjuren att må bra hör ihop med att de ska kunna prestera så bra om möjligt. En stressad mus ger inte samma resultat som en lugn mus, till exempel. Forskningsresultatet är helt enkelt kopplat till hur försöksdjurets liv är. För att återgå till hur Haraway vill ställa frågorna Kan de arbeta?/Kan de leka? före en fråga som Kan de lida? får detta en ny relevans i laboratoriet. Haraway menar att människor och djur i laboratorier utgör både subjekt och objekt för varandra i en pågående "intra-action".¹¹⁴

Laboratoriemänniskan måste vara intresserad av att lyssna till musen, samarbeta och möta den, som Holmberg lär sig på sin kurs. "If this structure of material-semiotic relating breaks down or is not permitted to be born, then nothing but objectification and repression remains."¹¹⁵

Angående huruvida det är rätt eller fel med djurexperiment kan inte Haraway svara på. Där befinner vi oss i ett nät där en mängd olika relationer ger lidandet flera dimensioner: djuret, ett sjukt barn, ekonomi, industri, etc. Djurförsök kan vara nödvändiga, eller goda, säger Haraway, "but it can never "legitimate" a relation to the suffering in purely regulatory or disengaged and unaffected ways."¹¹⁶

Att jämföra lidande

Ett relativt vanligt sätt att beskriva hur fruktansvärt något varit är att jämföra människors lidande med djurs: "de slaktades som djur", "de hålls instängda som boskap", etc. I J. M. Coetzees kortroman *Elizabeth Costello* gör sig romanens huvudperson ytterst opopulär genom att vända på den jämförelsen. Vid en föreläsning på det (fiktiva) universitetet Appleton jämför hon slaktdjurs situation med de tyska nazisternas utrotningsläger. Hon börjar just med den ovan nämnda jämförelsen: "The crime of the Third Reich, says the voice of accusation, was to treat people like animals."¹¹⁷ Fortsättningen på Costellos

¹¹⁴ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 70) Termen intra-action är inspirerad av Karen Barad

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid. (s. 72)

¹¹⁷ Coetzee, J. M.: *Elizabeth Costello* (s. 65)

föreläsning påminner oss om Derridas beskrivning av vändningen i industri och djurhållning som skett:

'Let me say it openly: we are surrounded by an enterprise of degradation, cruelty and killing which rivals anything that the Third Reich was capable of, indeed dwarfs it, in that ours is an enterprise without end, self-regenerating, bringing rabbits, rats, poultry, livestock ceaselessly into the world for the purpose of killing them.¹¹⁸

Avslutningsvis gör hon en mycket grov jämförelse mellan slaktdjurens öde, som ändå har en betydelse för människor – de dör för att tjäna oss, och människorna i utrotningslägrens öde:

'And to split hairs, to claim that there is no comparison, that Treblinka was so to speak a metaphysical enterprise dedicated to nothing but death and annihilation while the meat industry is ultimately devoted to life (once its victims are dead, after all it does not burn them to ash or bury them but on the contrary cuts them up and refrigerates and packs them so that they can be consumed in the comfort of our homes) is as little consolation to those victims as it would have been – pardon the tastelessness of the following – to ask the dead of Treblinka to excuse their killers because their body fat was needed to make soap and their hair to stuff mattresses with.¹¹⁹

Derrida drar faktiskt den här jämförelsen ytterligare ett steg när han i sitt resonemang kring att jämföra människans våld mot djur och folk mord också drar en parallell till utrotningslägren under andra världskriget: ponera att nazisterna i stället för att utrota judar med flera, födde upp dem i mängder för att sedan låta dem möta helvetet i lägren och slutligen döda dem.¹²⁰

Även Haraways sätt att beskriva laboratoriedjuren som medarbetare i labbet har kritiserats. Till exempel när hon skriver om oncomouse i sin essä "FemaleMan©_Meets_OncoMouse™". Oncomouse är en mus som är speciellt framavlade för att fungera som försöksdjur i forskning kring bröstcancer. Haraway gör en jämförelse med den lilla musen och Jesus, som offerar sig för

¹¹⁸ Coetzee, J. M.: *Elizabeth Costello* (s. 65)

¹¹⁹ Ibid. (s. 66)

¹²⁰ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 26)

människorna och som både offer och syndabock får bära människornas lidande.¹²¹ Men Haraways acceptans av djurförsök (och jakt, köttätande, lydnadsträning etc) är kombinerat med en tanke om medvetenheten, ansvar och respekt:

The animals in labs, including the oncomice, have face; they are somebody as well as something, just as we humans are both subject and object all the time. To be in response to that is to recognize co-presence in relations of use and therefore to remember that no balance sheet of benefit and cost will suffice. I may (or may not) have good reasons to kill, or to make, oncomice, but I do not have the majesty Reason and the solace of Sacrifice. I do not have *sufficient reason*, only the risk of doing something wicked because it may also be good in the context of *mundane reasons*.¹²²

Relationen är inte symmetrisk och det går aldrig att vara helt säker på ifall det som händer (i labbet, på jakten osv) är rätt. Det kan vara både gott och ont samtidigt.

Tora Holmberg skriver också om jämförelsen av lidande, och i det här fallet, jämförelsen av dödande. Parallellt med kursen står Holmberg inför ett privat dilemma – hennes kära hund Igor är sjuk och måste antingen genomgå svåra operationer eller avlivas. Det slutar med att Igor ska få somna in på djursjukhuset. Erfarenheterna av att låta avliva sin kära hund och att själv avliva den anonyma musen i labbet gav insikt i att dödande av djur kan vara ansvarsfullt eller slösaktigt, eller både och.

When comparing my feelings for the mouse's death and those I had for my dog, it becomes clear how the justifications, in both cases, operate as tools to make me as a human actor with the power to decide over life and death, blameless.¹²³

Även Haraway pratar om det faktum att djur föds upp av människor för specifika syften, till exempel köttproduktion eller för att tjäna i laboratorium. Syftet är ofta

¹²¹ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 76)

¹²² Ibid.

¹²³ Holmberg, Tora: "Dead Mouse Walking", kapitel i *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies*, red. Pär Segerdahl (s. 72)

att djuren ska dö i slutändan, och de som ska döda dem är samma människor som fött upp dem. Som oncomouse, till exempel.

Lidandet på Moreaus ö hör framför allt ihop med människoblivandet och det som pågår i Moreaus laboratorium. Men Prendick observerar även människodjurens liv efter att de släppts ut på ön som djupt plågsamma i sitt förvirrade tillstånd mellan människa och djur.

Poor brutes! I began to see the viler aspect of Moreau's cruelty. I had not thought before of the pain and trouble that came to these poor victims after they had passed from Moreau's hands. I had shivered only at the days of actual torment in the enclosure. But now that seemed to be the lesser part. Before they had been beast, their instincts fitly adapted to their surroundings, and happy as living things may be. Now they stumbled in shackles of humanity, lived in a fear that never died, fretted by a law they could not understand; their mock-human existence began in agony, was one long internal struggle, one long dread of Moreau – and for what? It was the wantonness that stirred me.¹²⁴

Att Prendick har svårt att acceptera Moreaus arbete och hur han utsätter djuren för lidande, handlar om det han ser som godtycklighet i projektet. Lidandet har ingen mening. Därmed utvecklar han en aversion mot Moreau och ju längre tiden går desto mer illa tycker han om doktorn. "Had Moreau had any intelligible object I could have sympathized at least a little with him. I am not so squeamish about pain as that. I could have forgiven him a little even had his motive been hate. But he was so irresponsible, so utterly careless."¹²⁵ Prendicks rädsla för människodjuren upphör här, men istället utvecklar han en skräck för Moreau och hans galna, planlösa experiment.

Ett drag som Prendick observerar hos Moreau, och som han menar driver honom är faktiskt en av de förmågor som jag skulle säga att Haraway framhåller som en dygd, nämligen nyfikenhet. Kanske är det så att Moreau har fler likheter med Haraway än någon annan i den här uppsatsen. Men Haraway kompletterar (precis som i fallet med att acceptera djurförsök) sin nyfikenhet med omtanke.

¹²⁴ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 149-150)

¹²⁵ Ibid.

Moreau säger: "To this day I have never troubled about the ethics of the matter. The study of the Nature makes a man at last as remorseless as Nature."¹²⁶

Haraway säger: "How does one know if a dog or mouse is in pain? An objective answer to that sort of question can actually be found if one (a) is curious and (b) also cares."¹²⁷

Are We Not Men? – Om köttätande

Ett av förbuden på Doktor Moreaus ö är att inte äta kött. Det är inskrivet i den Lag som människodjuren lever under, och överträdelse bestraffas hårt. Den som inte följer Lagen måste återvända till "The House of Pain" för korrigerings. Det vill säga, "djuren" får inte äta kött medan Moreau, Montgomery och Prendick äter kött utan restriktioner. För Montgomery är det till och med så viktigt med kött att han har införskaffat ett femton-tjugotal kaniner på sin handelsresa, som han släpper ut och uppmanar att föröka sig: "Increase and multiply, my friends"¹²⁸. Samtidigt mässar människodjuren i hyddorna om att "Not to eat Flesh or Fish; that is the Law. Are we not Men?"¹²⁹

Haraway skriver att inget samhälle fungerar utan mat eller utan att äta tillsammans. "This is not a moral point, but a factual, semiotic, and material one that has consequences."¹³⁰ Hon påminner också om att Derrida sagt att "ingen äter någonsin helt för sig själv".¹³¹ Alla måste äta för att överleva men det finns inget sätt att äta och inte döda, enligt Haraway, och detta inkluderar såväl vegetarianer som veganer.

Multispecies human and nonhuman ways of living and dying are at stake in practices of eating. [...] In eating we are most inside the differential relationalities that makes us who and what we are and that materialize what we must do if response and regard are to have any meaning personally and politically.¹³²

¹²⁶ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 115)

¹²⁷ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 337, n27)

¹²⁸ Ibid. (s. 46)

¹²⁹ Ibid. (s. 91)

¹³⁰ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 294)

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid. (s. 295)

När Moreau tillämpar köttförbud bland sina djur handlar det om att säkra sitt eget öde från att hamna på middagsbordet. Att djuren kan undertrycka sina animaliska drifter och underordna sig Lagen borgar för Moreaus överlevnad och frihet. Genom att verbalt formulera Lagen om att inte äta kött definierar sig människodjuren som människor *därför* att de inte äter kött. Underförstått finns en värdering om att mänsklighet är åtråvärt, men samtidigt utgör Lagen ett bevis om att öns riktiga människor varken behöver lag eller förbud mot att äta kött. Bara de individer som har alltför nära till det djuriska behöver kontrolleras.¹³³

Köttförbudet handlar också om att visa vem som bestämmer på ön. Vem som äter vem. Derrida kopplar köttätande till den maktordning han kallar för *carnofallogocentrism*, där han teoretiserar det västerländska subjektet som förnuftsstyrt, manligt – och köttätande. Carnofallogocentrismen betonar förbudet att döda och äta en annan människa samtidigt som den påbjuder att döda och äta (eller offra) andra djur. Élisabeth de Fontenay skriver om hur rätten att döda och äta djur är sammanlänkat med subjektet: ” [A] virile schema of authority and autonomy, freedom granted man rather than woman, and woman rather than animal, the adult rather than the child, for this mastery and possession of nature implies the acceptance of sacrifice and eating flesh.”¹³⁴ I intervjun ”Eating Well” från 1991 reflekterar Derrida över huruvida en statschef skulle kunna komma till makten och vara uttalad vegetarian. ”The chief (*chef*) must be an eater of flesh”.¹³⁵ För att upprätthålla maktordningen på Moreaus ö är köttätandet lika viktigt som förbudet mot att äta kött och som öns härskare måste Moreau, Montgomery och Prendick vara köttätare.

Men ätandet är för Derrida inte bara det bokstavliga inmundigandet av näring utan också de symboliska akter av att ta in och smälta symboler, språk och sociala koder. Enligt Derrida handlar alla våra relationer (bokstavligt eller symboliskt) om att assimilera den andre. ”We learn language by assimilating words, and we understand others and communicate with them by assimilating

¹³³ Orättvist nog slår också förbudet mot köttätande ojämnt. Vissa av arterna som Moreau laborerat med är uppenbara köttätare och måste ha svårt att överleva på den vegetariska dieten, medan förbudet inte innebär någon uppoffring alls för andra.

¹³⁴ de Fontenay, Élisabeth: *Without Offending Humans. A Critique of Animal Rights* (s. 14)

¹³⁵ Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How They Teach Us to Be Human* (s. 102)

traditions and values, and so forth.”¹³⁶ Kelly Oliver utforskar den symboliska och ätande aspekten av Derridas *limitrophy* med utgångspunkt i dubbeltydigheten som ordet *trophe/trophy* bär. Ordet pekar både på *att föda, ge näring* och på *trofé* eller *byte* (tillförskansat i jakt eller krig).¹³⁷ ”Do we kill and eat the other for throphe and nourishment, or for trophy, sport, and triumph? Is our relationships with the other and with others nourishing, or is it a display of power and question?” frågar Oliver.¹³⁸ Derridas svar är att det inte går att separera dem totalt och att det alltid finns risk för sammanblandning eller att det ena förvandlas till det andra. Det går inte heller att vara helt säker på vad som är vad. ”We cannot always distinguish between nourishment and trophy[.]”¹³⁹

Tidigare i uppsatsen var jag inne på att Lagen som människodjuren mässar också är formulerad som en fråga – ”Are we not Men?”. Att formulera en lag som en fråga leder omedelbart till nya frågor: Varför är lagen formulerad som en fråga? Borde inte en lag vara en uppmaning, ett imperativ? Hur påverkas djurens av att matas med en frågeställning istället för ett påstående? Och, som jag nämnde tidigare, betyder frågan att det finns en väg ut ur Lagen? Går det helt enkelt att svara nej?

Utifrån Derridas teorier om *carnofallogcentrism* (maktordning där köttätandet har en betydelsefull position) och *limitrophy* (ätande i gränslandet människa/djur, som överlevnad, symbolisk assimilering och trofé), går det att påstå att Lagens form – den verbala upprepningen och att den är formulerad som en fråga – tillsammans med förbudet mot att äta kött samverkar till att skapa en figur av motstånd. Ett möjligt motstånd mot det mänskliga uppstår genom sägandet av Lagen. Figuren som framträder är en inverterad figur av carnofallogcentrismen som förvandlar köttätaren till en rebell som utmanar Lagen och ordningen. När Leopardmannen dödar kaniner, äter kött och dricker vatten med munnen använder han sig av frågeställningen i Lagen. ”Are we not men?” Nej, svarar Leopardmannen genom att praktisera köttätande, (något som på ön är människornas privilegium). Han dyker inte heller upp när de andra

¹³⁶ Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How They Teach Us to Be Human* (s. 104)

¹³⁷ Ibid. (s. 126)

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid. (s. 3)

människodjuren samlas för att mässa i hyddorna. Leopardmannen tar inte Lagen i sin mun, och han äter inte med de andra.

Etisk röra vid matbordet

Det är omöjligt att skilja ätande från dödande, menar Haraway, men det betyder inte att dödande och ätande hur som helst är okej.

Hur ska man äta då?

Ständigt uppmärksam, svarar Derrida, eftersom det inte går att med säkerhet veta vad som är ont eller gott – och för att det är viktigt att inte en gång för alla fastställa detta, utan ständigt ifrågasätta gränsen.¹⁴⁰

Haraway har en kom-igång lista för den som vill praktisera ansvarsfullhet och ge upp mänsklig exceptionalism:

Det handlar om att beblanda sig med och tilldela sig en roll bland vissa typer av liv och inte andra "in the never settled biopolitics of entangled species", men undvika att göra något av följande tre drag: "(1) being self-certain; (2) relegating those who eat differently to a subclass of vermin, the underprivileged, or the unenlightened; and (3) giving up on knowing more, including scientifically, and feeling more, including scientifically, about how to eat well – together."¹⁴¹

Köttätandet genomsyrar hela *The Island of Doctor Moreau*. Texten flätar samman och komplicerar död, överlevnad, kannibalism, mänsklighet, djuriskhet och moral. Till exempel i romanens början där Montgomery tar hand om Prendick på *Impecacuanha*. Han matar Prendick med "some scarlet stuff, iced" samtidigt som han lagar lamm och är hungrigt nyfiken på att få höra om hur hans patient kom att bli ensam kvar i räddningsbåten. Insprängt i konversationen hörs djurläten någonstans ifrån.

"You were nearly dead," said my interlocutor. "It was a very near thing indeed. But I've put some stuff into you now. Notice your arm's sore? Injections. You've been insensible for nearly thirty hours."

¹⁴⁰ Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How They Tech Us to Be Human* (s. 127)

¹⁴¹ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 294)

I thought slowly. I was distracted now by the yelping of a number of dogs.

"Am I eligible for solid food?" I asked.

"Thanks to me," he said. "Even now the mutton is boiling."

"Yes," I said, with assurance; "I could eat some mutton."

"But," said he, with a momentary hesitation, "you know I'm dying to hear of how you came to be alone in the boat."

I thought I detected a certain suspicion in his eyes.

"Damn that howling!"

He suddenly left the cabin, and I heard him in violent controversy with someone, who seemed to talk gibberish in response to him. The matter sounded as though it ended in blows, but in that I thought my ears were mistaken. Then he shouted at the dogs and returned to the cabin.

"Well?" said he, in the doorway. "You were just beginning to tell me."¹⁴²

"[...] But I must look up that ass of a cook and see what he's doing to your mutton."

The growling overhead was renewed, so suddenly and with so much anger that it startled me.

"What's that?" I called after him, but the door had closed.

He came back again with the boiled mutton, and I was so excited by the appetizing smell of it that I forgot the noise of the beast forthwith.¹⁴³

En liknande scen lite senare i romanen har samma struktur. Det är när Montgomery äter tillsammans med Prendick första dagen på ön. Den här gången är det Prendick som försöker fråga ut Montgomery om M'Ling och de andra underliga männen som omger dem och uppträder som betjänter eller arbetare. Prendick undrar vilken ras de tillhör, och frågar varför M'Ling har spetsiga håriga öron. Samtidigt hörs pumans plågade skrik från laboratoriet. Middagen pågår uppblandad med animaliskt lidande, Montgomerys spritdrickande och Prendicks envisa utfrågning.

Haraway kallar sällskapsarterna vid middagsbordet för *messmates*. Därför att det blir rörigt av att äta tillsammans. Och för att alla sitter i samma båt.

För att avsluta köttätandet återvänder vi till scenen med Derrida och katten. Där finns också en aspekt av *trophy* när Derrida ser sig själv som ett byte i kattens ögon. Katten tittar på hans blottade kön och plötsligt är både kastration

¹⁴² Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 15-16)

¹⁴³ *Ibid.* (s. 17)

och köttätande satt i spel. I fantasin förvandlar djurets blick den manliga filosofen till en måltid. Derrida skriver:

Ashamed of what and naked before whom? Why let oneself be overcome with shame? And why this shame that blushes for being ashamed? Especially, I should make clear, if the cat observes me frontally naked, face to face, and if I am naked faced with the cat's eyes looking at me from head to toe, as it were just to see, not hesitating to concentrate its vision – in order to see, with a view to seeing – in the direction of my sex. To see, without going to see, without touching yet, and without biting, although that threat remains on its lips or on the tip on the tongue.¹⁴⁴

Hotet som lurar på kattens läppar är alltså inte bara ett hot om kastrering eller degradering till föda, utan också ett hot om att djuret ska öppna munnen och säga något. Eller (ännu värre?) öppna munnen och *inte* säga någonting.

SVAR/ANSVAR

DERRIDA: *And say the animal responded?*

HARAWAY: *And say the philosopher responded?*

LEOPARD MAN: *No.*

En gång i tiden sa René Descartes att djur inte kan svara. De kan bara reagera. För Descartes var djuret en maskin utan språk och utan svar. När Derrida och Haraway nu låter djuret se dem och angå dem är *svaret* en av de allra viktigaste komponenterna i bådars filosofi. Vad är ett svar? frågar sig Derrida. "The said question of the said animal in its entirety comes down to knowing not whether

¹⁴⁴ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 4)

the animal speaks but whether one can know what respond means.”¹⁴⁵ Kanske kan inte människor heller svara. Kanske handlar svaret egentligen om vilka förväntningar på den andre som står i vägen för ett etiskt möte. En osmickrande tolkning är att den självupptagna människan upplever det som att djuret förvägrar henne ett svar. Derrida undrar även om det inte är så att människan kanske alltid varit mer intresserad av att den berövats ett svar från djuret, än att människan berövat djuret ett språk.¹⁴⁶

En av de mest intressanta scenerna i *The Island of Doctor Moreau* är när Leopardmannen konfronteras av Prendick med frågan ”Who are you?” Det är den där dagen när Prendick har smitit iväg ut på ön för att undkomma pumans skrik. Han vandrar runt i djungeln och kommer så småningom på Leopardmannen som står på alla fyra och dricker vatten med munnen. Prendick har ännu inte lärt sig om Lagen, men har ändå svårt att smälta varför en människa skulle gå på alla fyra och dricka som ett djur. Lite senare samma eftermiddag stöter Leopardmannen och Prendick på varandra igen. En slags koreografi utkristalliseras bland växligheten.

Then, suddenly traversing a little glade, I saw with an unpleasant start two clumsy legs among the trees, walking with noiseless footsteps parallel with my course, and perhaps thirty yards away from me. The head and upper body were hidden by a tangle of creeper. I stopped abruptly, hoping the creature did not see me. The feet stopped as I did.¹⁴⁷

Leopardmannen försvinner så in i det gröna, men Prendick känner hans närvaro och följer honom in i buskarna. På tjugo meters avstånd möts de. Leopardmannen står med ryggen mot Prendick, men har vridit huvudet över axeln. Prendick stirrar honom stadigt i ögonen och frågar: ”Who are you?” Innan Leopardmannen vänder om och sätter iväg genom undervegetationen kommer ett svar: ”No.”

Leopardmannen svarar förvisso, men vad för slags svar är det? – *Vem är du? – Nej.* Det är en protest mot Lagen där Leopardmannen här svarar på

¹⁴⁵ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 8)

¹⁴⁶ Ibid. (s. 53)

¹⁴⁷ Wells, H. G.: *The Island of Doctor Moreau* (s. 66)

frågan "Are We not Men? Leopardmannen är rebellen som gör motstånd mot att kategoriseras som människa eller djur, som gör motstånd mot att definieras. Leopardmannens svar är också en vägran att svara och en protest mot en fråga som är fel ställd. Prendick borde istället frågat sig själv: "Vem är jag?" eller, som Derrida, "Who am I therefore? Who is it that I am (following)?"¹⁴⁸ Därför att både mötet i djungeln och svaret handlar om vem som följer vem. Vem var här först och vem kom efter?

Derrida frågar sig: Who am I (following)? På franska är det två frågor i samma: Qui suis-je? (Vem är jag) och Qui suis-je? (Vem följer jag). Vid det här laget en bekant strategi för hur Derrida arbetar för att förhindra stelrande betydelser och skapa rörlighet inom begrepp. Han placerar betydelserna på flera ställen samtidigt så att spänningen däremellan ger upphov till destabilisering och dekonstruktion. Det blir omöjligt att bestämma begreppets exakta läge, vilket samtidigt möjliggör utgångspunkten för en respektfull relation. Ett läge som påminner om mötet med Lévinas' Ansikte.

David Redmalm skriver att Haraway adopterar Lévinas koppling mellan orden "svar" och "ansvar", och därifrån också utvecklar dem till neologismen *response-ability* som visar på förmågan att svara på ett ansvarsfullt sätt.¹⁴⁹ Svar och ansvar är därför framför allt svar på *hur* leva tillsammans i den snåriga sandbank där vi alla världsmedborgare är förenade, och hur förhålla sig till problem som att vi äter varandra och utsätter varandra för lidande. Inom och mellan arterna.

Svaret går som en röd tråd genom Haraways värld. Hon presenterar sina figurer (cyborgen, oncomusen, sällskapsarterna) där de sammantrasslade dimensionerna kräver svar. Och det är bra! Att relationer och situationer kräver svar betyder att där kan en annan värld uppstå, enligt Haraway. Hon presenterar komplicerade, kladdiga, problematiska problem som att det inte går att äta utan att döda, där en ensidig eller enkel lösning inte finns till hands, men där det respektfulla och ansvarsfulla svaret alltid har en plats. Hon säger att människor måste lära sig att döda ansvarsfullt. Och lära sig att bli dödade ansvarsfullt,

¹⁴⁸ Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am* (s. 6)

¹⁴⁹ Redmalm, David: "In-Your-Face-Ethics: Phenomenology of the Face and Social Psychological Animal Studies", kapitel i *Undisciplined Animals*, red. Pär Segerdahl (s. 96)

"yearning for the capacity to respond and to recognize response, always with reasons but knowing there will never be sufficient reason."¹⁵⁰

En plats där förmåga att svara ansvarsfullt ställs på spel är den plats där arterna möts och samverkar. Haraway kallar det för ett *kontaktfält* (*contact zone*), en term som hon plockat upp från sina koloniala och postkoloniala studier. Det är Mary Pratt som i boken *Imperial Eyes* har utvecklat den lingvistiska termen *kontaktspråk* till att användas för analys av möten mellan olika kulturer där de involverade inte kan varandras språk. *Kontaktspråk* refererar till "improvised languages that develop among speakers of different native languages who need to communicate with each other consistently".¹⁵¹ Pratts vidareutveckling av termen stämmer väl överens med Haraways syn på hur inte bara olika människokulturer fungerar tillsammans, utan även olika arter – det betonar hur subjekt skapas i relation till andra genom gemensam närvaro, interaktion och sammankopplad förståelse, ofta med "radically asymmetrical relations of power".¹⁵² Haraway applicerar tanken om kontaktfält på sin egen relation med hunden Cayenne och deras gemensamma agilityträning. "Cayenne and I definitely have different native languages, and much as I reject overdoing the analogy of colonization to domestication, I know very well how much control of Cayenne's life and death I hold in my inept hands."¹⁵³ Till saken hör att *kontaktfält* också är en agilityterm för den platta som återfinns före och efter vissa hinder och som hunden måste nudda med minst en tass för att inte få poängavdrag. För att lyckas med det (och övriga moment i agility) krävs kommunikation på hög nivå mellan arterna, samt hårt gemensamt arbete.

Kontaktfältet skulle kunna vara Haraways svar på Derridas fråga om Vad är ett svar? Genom halva den här uppsatsen har Haraway fått spela rollen som den som är lite missnöjd med Derrida och alltid vill att han ska ha kommit lite längre i sitt tänkande. Det ska hon få göra en gång till när vi för sista gången återvänder till det där badrummet i Paris. Det är där som Haraway upplever att Derrida gör missen med att inte överväga någon alternativ form av engagemang till katten. Han gör det chockerande misstaget att inte vara nyfiken

¹⁵⁰ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 81)

¹⁵¹ Ibid. (s. 216)

¹⁵² Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 216)

¹⁵³ Ibid.

på vad katten eventuellt skulle kunna göra, känna, tänka ”or perhaps making available to him” genom att *titta tillbaka*.¹⁵⁴ Men observera att syftet inte är att spegla oss i kattens blick! Vi är inte här för att bekräfta vad en människa är eller vad djuren kan lära människorna. Att se tillbaka, säger Haraway, handlar om att se igen, *respecere*, som leder oss till respekt. ”To hold in regard, to respond, to look back reciprocally, to notice, to pay attention, to have courteous regard for, to esteem: all of that as tied to polite greeting, to constituting the polis, where and when species meet.”¹⁵⁵ Det är därför som Haraway nu utmanar Derrida (och kommande generationers filosofer) med en parafras på Derridas egen utmaning (som kanske framför allt riktades till de föregående generationernas filosofer): *And say the philosopher responded?*¹⁵⁶

AVSLUTANDE DIFFRAKTION

I den här uppsatsen har de olika textarterna (skönlitteratur, teori, dokumentära händelser) fått fungera som *sällskapstexter* (*companion texts*). Ibland har texterna varit nära sammanlästa, ibland fått existera parallellt, sida vid sida (före, efter). Intentionen har varit att låta texterna på det sättet belysa, problematisera eller utgöra hinder för varandra med önskan om att nya mönster skulle kunna uppstå.

Här träder *The Island of Doctor Moreau* fram som en inverterad figur av *companion species*. Allt det kaos och den förvirring Wells presenterar som en skräckhistoria, framstår i Haraways berättelse som något helt vardagligt och lite smått fantastiskt. I stället för brittiska vetenskapsmän och monster handlar det om medelålders akademiska kvinnor och deras hundar som tränar agility, eller forskare och råttor som arbetar tillsammans i experimentlaboratorier. Som när Darwin förflyttade betydelsen av *entanglement* från negativt till positivt och beskrev sin sandbank som en positiv idé om dynamisk interaktion.¹⁵⁷ Haraway

¹⁵⁴ Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 20)

¹⁵⁵ Ibid. (s. 19)

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Glendening, John: *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank* (s. 9)

presenterar sina figurer (cyborgen, oncomusen, sällskapsarterna) där de sammantrasslade dimensionerna kräver svar/ansvar. Och det är något bra. Att relationer och situationer kräver svar betyder att där kan en annan värld uppstå, enligt Haraway.

Men hur mycket av det som sagts i den här uppsatsen, i de böcker jag läst eller någonting över huvud taget i den så kallade människa-djurforskningen bryter egentligen radikalt med den humanistiska traditionen? När till exempel Kelly Oliver och Kalpana Rahita Seshadri skriver om djuret är det för att det (precis som Derrida sa) angår oss. Båda två menar att ifrågasättandet av relationen människa/djur hör ihop med ifrågasättandet av normer som har betydelse för människor. Oliver skriver om hur de västerländska människo- och djurkoncepten bär med sig konsekvenser som är dödliga för både djur och en mängd grupper av människor. "Without interrogating the man/animal opposition on the symbolic and imaginary levels, we can only scratch the surface in understanding exploitation and genocide of people and animals."¹⁵⁸ Seshadris insikt är liknande: "Perhaps it is time to acknowledge that we cannot do anything at all about the appalling ways human beings treat other human beings or animals without rethinking and renewing our norms, presuppositions, platitude, and morals with regard to life and what is living."¹⁵⁹

Många är innerligt intresserade av att återproblematisera, tänka om och förnya, men det är en långsam process. Derrida har sagt att: "For the moment [...] we ought to limit our selves to working out the rules of law [*droit*] such as they exist. But it will eventually be necessary to reconsider the history of this law and to understand that although animals cannot be placed under concepts like citizen, consciousness linked with speech ... etc., they are not for all that without a 'right'. It is the very concept of right that will have to be 'rethought'."¹⁶⁰ Själva konceptet för rättigheter behöver tänkas om. Men under tiden, fram till dess att människa-djur-kategorierna kan omformuleras eller återformuleras, verkar det som att det som anses mest effektivt för djurs rätt till

¹⁵⁸ Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How They Teach Us to Be Human* (s. 19)

¹⁵⁹ Seshadri, Kalpana Rahita: *HumAnimal. Race, Law, Language* (s. 11)

¹⁶⁰ Wolfe, Cary: *What is Posthumanism?* (s. 137)

liv och mindre lidande är att fortsätta att uppgradera dem till begripliga individer med (vissa) rättigheter.

H. D. Wells skriver *The Island of Doctor Moreau* i slutet av 1800-talet och tänker sig in i det otänkbara: att bygga om djur till människor. Det låter knäppt, men det går att tänka. Bara drygt hundra år senare befinner sig verklighetens djur i laboratorier tillsammans med människor för att av djurmateriel ta fram kroppsdelar till människor. Den bioteknologiska utvecklingen har följt i fantasins spår. Förutsättningarna har alltid funnits där, något som Moreau visste utan att behöva bevis.

Karen Barad skriver i boken *Meeting The Universe Halfway. Quantum physics and entanglement of matter and meaning* om hur hon en dag efter att ha givit en föreläsning får följa med och titta i ett STM, ett sveptunnelmikroskop. Mikroskopet var en stor upptäckt när det utvecklades på 80-talet i och med att det möjliggjorde seendet av atomer. Det som dittills endast hade existerat i teorin kunde nu bevittnas med ögat.

The experience was so sublime that it sent chills through my body [...]. How many times had I recounted for my students the evidence for the existence of atoms? And there they were – just the right size and grouped in a hexagonal structure with the interatomic spacings as predicted by theory.¹⁶¹

När Derrida och Haraway arbetar med att dels begripa sin omvärld och dels komma med uppslag på hur världen (enligt dem) skulle fungera bättre använder de sig av metoder där ord och meningar bildar kreationer som förenar fantasi med intellektuell utmaning och etiska värderingar. Genom att producera dessa tankefigurer som destabiliserar en rådande norm framträder mönstret av en annan värld. Figurer, troper, neologismer och material-semiotiska litterära knutar har förmågan och känslighet att, som Haraway uttrycker det, kopplasamman fantiserade möjligheter med vardaglig realitet, och kan därmed utgöra kraftfulla verktyg.¹⁶² Tänkandet och kreativiteten i utvecklandet av tankefigurer

¹⁶¹ Barad, Karen: *The Universe Halfway. Quantum physics and entanglement of matter and meaning* (s. 39)

¹⁶² Haraway, Donna J.: *When Species Meet* (s. 4)

står i omedelbar relation till den materiella och politiska verkligheten – figuren föds med en uppgift: att förändra världen.

LITTERATUR

Böcker

Armstrong, Philip: *What Animals Mean in the Fiction of Modernity*, Routledge, London, 2007

Barad, Karen: *Meeting the University Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Duke University Press, Durham & London, 2007

Calarco, Matthew: *Zoographies. The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*, Columbia University Press, New York, Chichester, New Sussex, 2008

Coetzee, J. M.: *The Lives of Animals*, red. Amy Gutman, Princeton University Press, New Jersey, 1999

Darwin, Charles: *Om arternas uppkomst genom naturligt urval eller De bäst rustade rasernas bestånd i kampen för tillvaron*, övers. Roland Adlerberth, Natur & Kultur, Falun, 2010

Darwin, Charles: *The Origin of Species by Means of Natural Selection or The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, The Works of Charles Darwin, volume 16, ed. Paul H. Barrett & R. B. Freeman, New York University Press, 1988

de Fontenay, Élisabeth: *Without Offending Humans. A Critique of Animal Rights*, övers. Will Bishop, University Press of Minnesota, Minneapolis, 2012

Derrida, Jacques: *The Animal That Therefore I Am*, red. Marie-Louise Mallet; övers. David Wills, Fordham University Press, 2008

Glendening, John: *The Evolutionary Imagination in Late-Victorian Novels. An Entangled Bank*, Ashgate, Padstow (2007)

Haraway, Donna J.: *The Haraway Reader*, Routledge, New York, 2004

Haraway, Donna J.: *When Species Meet*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2008

Holmgren, Tora: "Dead Mouse Walking", kapitel i *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies*, red. Pär Segerdahl, 2011

Oliver, Kelly: *Animal Lessons. How They Teach Us to Be Human*, Columbia University Press, New York, 2009

Redmalm, David: "In-Your-Face-Ethics: Phenomenology of the Face and Social Psychological Animal Studies", kapitel i *Undisciplined Animals*, red. Pär Segerdahl, 2011

Rohman, Carrie: *Stalking the Subject. Modernism and the Animal*, Colombia University Press, New York, 2009

Seshadri, Kalpana Rahita: *HumAnimal. Race, Law, Language*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2012

Segerdahl, Pär (red): *Undisciplined Animals. Invitations to Animal Studies*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2011

Wells, Herbert George: *The Island of Doctor Moreau*, Signet Classics, 2005

Westin, Boel: "Djuriskt skrivande", *Ordens negativ: till Anders Olsson*, 2009

Wolfe, Cary: *What Is Posthumanism?*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010

Artiklar:

Larsmo, Ola: "Rymdinvasjon vid köksbordet", *Dagens Nyheter*, 2005.07.05

Pedersen, Helena: recension av *Posthumanistiska nyckeltexter*, red. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee, *Studentlitteratur*, 2012, *Tidskrift för genusvetenskap* nr 1, 2013

Weil, Kari: "A Report on the Animal Turn", *differences*, 2010

Jonsson, Emelie: "Human Species and the Good Gripping Dreams of H. G. Wells" (*Style*, 47 (3) s. 295-314)

Länkar:

Redmalm, David: "Det binäras magi: Om den binära kategoriseringens principer och om husdjuret som det antibinäras tankefigur", Linköping University Electronic Press at www.ep.liu.se/ecp/040/

www.tema.liu.se/tema-g/Posthuman/environmental-humanities-collaboratory